

◆ Dünya Kriz Bölgeleri 11 ◆

AKSA İNTİFADASI

Bir Halk Ayaklanmasının
Muhasebesi

İslam Asalya

◆ Dünya Kriz Bölgeleri 11 ◆

AKSA İNTİFADASI

Bir Halk Ayaklanmasının
Muhasebesi

İslam Asalya

Dünya Kriz Bölgeleri 11

AKSA İNTİFADASI

Bir Halk Ayaklanmasının Muhasebesi

Hazırlayan

İslam Asalya

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Ahmet Emin Dağ

Editör

Ümmühan Özkan

Nuhun Gemisi

Kapak ve Sayfa Tasarım

Nurgül Ersoy

©İNSAMER 2019

Bu yayının bütün hakları İNSAMER'e aittir.

Baskı

Pelikan Basım

Maltepe Mh. Gümüşsuyu Cd.

Odin İş Merkezi No. 1/28 Topkapı-İSTANBUL

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın araştırma merkezidir.

İÇİNDEKİLER

Tarihî Arka Plan	1
Yaşananlar ve Bilanço	5
Aksa İntifadası'nın Toplum ve Altyapı Üzerindeki Etkileri	10
İntifda'nın Ekonomi Üzerindeki Etkileri	19
İntifada Sürecinin Siyasi Etkileri ve Tartışmalar	28
İntifada Süreci ve Uluslararası Sistemin İşlevsizliği	35
Askerî Sonuçlar	42
Sonuç	57
Kaynakça	60

Tarihî Arka Plan

Filistin, 1. Dünya Savaşı akabinde İngiliz işgali altına girdi. Bu işgalin hemen öncesinde, 1917 yılında yayımlanan Balfour Deklarasyonu, Ortadoğu topraklarını bölmek ve Filistin’de Yahudilere ulusal bir vatan tahsis etmek için planlanan süreci başlatan önemli bir dönüm noktası oldu. Takip eden dönemde Siyonistler, Filistin topraklarını ele geçirmeye ve bu topraklarda Yahudi yerleşimleri kurmaya başladı.

29 Kasım 1947’de Birleşmiş Milletler’in (BM) 181 no.lu kararı Filistin’i Araplara ve Yahudilere ait iki devlete böldü. İsrail işgal devletinin 15 Mayıs 1948’de kuruluşunu sağlayan bu karar, Filistinliler için aynı sonucu doğurmadı. İşgal devleti İsrail’in Filistin toprakları üzerinde kurulması, iki taraf arasında irili ufaklı sayısız savaşa neden oldu. Bu savaşların bölgesel çapta sonuçlar doğuranları

1948, 1967 ve 1973 yıllarında yaşandı. Ayrıca 1956 Süveyş Savaşı, 1975 Lübnan iç savaşı, 1982 Beyrut kuşatması gibi ikincil savaşlar da bölgenin ve Filistin'in siyasi geleceğini derinden etkiledi. Bu savaşların her birinde Siyonistler işgal ettikleri alanı biraz daha genişletti. 1967 yılından sonraki Siyonist işgallerini yasa dışı ilan eden 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı, 22 Kasım 1967'de alındı ve en azından o tarihten bu yana İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi istendi.

1968'de Filistinli savaşçılarla işgal güçleri arasında yaşanan çatışmaların ardından Yaser Arafat, Filistin bağımsızlık mücadelesinin diğer Arap ülkelerinin toprak meselelerinden bağımsız olduğunu teyit etti. Böylece o tarihe kadar Arap ülkelerinin politik çıkarlarına göre şekillenen Filistin mücadelesi, bundan böyle kendi ayakları üzerinde durma kararlılığını ilan etmiş oldu.

Mısır'ın 1979 yılında İsrail'le imzaladığı Camp David Anlaşması'ndan sonra İsrail karşıtı cephe-den tamamen ayrılması (Rowley & Taylor, 2006, s. 77-90), Filistin mücadelesinde yeni bir dönemi başlattı. Mısır'ın desteğini kaybetmek Filistinliler için ciddi zorluklara sebep olsa da 1980'lerde Lübnan işgali ile birlikte mücadelenin yönü biraz daha kuzey merkezli olarak gelişmeye başladı.

Filistin içindeki sosyolojik dokunun ve direniş yapısının değişmesi, 1980'li yıllarda İslamcı grupların öne çıkmasını beraberinde getirdi. Nitekim 9 Kasım 1987'de dört Filistinlinin İsrail askerlerince öldürülmesi üzerine Filistinliler, 1992'ye kadar

sürecek olan Birinci İntifada'yı (ayaklanma) başlattı. Filistinliler bu süreçte silah olarak taşları kullandılar. Büyük cesaret örneği gösteren pek çok sıradan Filistin vatandaşı ve Filistinli çocuk bu İntifada'da yer aldı ve şehit oldu. Ölenlerin neredeyse yarısı çocuk ve gençlerden oluşurken yüzlerce Filistinli yaralandı, pek çoğu da psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kaldı. Dolayısıyla Birinci İntifada Filistin halkının toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşamında var olan olumsuzlukları daha da ağırlaştırdı (Lustick, 1993, s. 561-562).

Böylesine meşakkatli bir çatışma dönemi akabinde, Washington'da 13 Eylül 1993'te, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve İsrail arasında Oslo Anlaşması imzalandı. İki taraf arasında ateşkes sağlayan anlaşma, geçiş dönemi ardından iki devletli bir çözümü öneriyordu. Anlaşmaya göre;

1. İsrail FKÖ'yü Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanıyacak,
2. FKÖ İsrail devletini tanıyacak,
3. Filistin Yönetimi'nin kontrolü altında olan topraklardaki Filistinliler için seçilmiş bir yasama meclisi oluşturulacak,
4. Filistinliler kendi topraklarının bir bölümünde özerk yönetim kuracak,
5. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayan Filistinlilere, egemenliğin sembolü olarak nüfus cüzdanı ve pasaport verilecekti (King, 2009, s. 1-2).

Ne var ki anlaşmadan sonraki beş yıl boyunca ne İsrail verdiği sözleri tuttu ne de Filistin halkı tam anlamıyla bu anlaşmaya onay verdi. Yükselen direniş, yeni arayışları gündeme getirdi ve çok sayıda bölgesel ve uluslararası girişim devreye girdi. Bunlardan en ses getireni 2000 yılındaki Camp David Zirvesi oldu. Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, Filistin meselesine nihai bir çözüm bulma konusunda müzakere için İsrail Başbakanı Ehud Barak ve Filistin Yönetimi Lideri Yaser Arafat'ı zirveye davet etti ancak iki hafta süren bu zirveden de bir sonuç çıkmadı.

Büyük ayaklanma öncesi son şans olarak görünen bu görüşmelerin ardından "Aksa İntifadası" adıyla bilinen İkinci İntifada başladı. Bu İntifada, 28 Eylül 2000'de, muhalefet partisi Likud'un lideri Ariel Şaron'un, yanındaki bir grup fanatikle birlikte Kudüs'teki Mescid-i Aksa Camii'ne yaptığı provokatif ziyarete tepkilerle başladı. İkinci İntifada'nın halka mal olan kitlesel karakteri, önceden bir planlama olmaksızın sıradan Müslümanlar tarafından başlatılmış olmasıdır. Filistinlilerin Aksa Camii avlusunda gördükleri Şaron'a ayakkabı fırlatmaları üzerine çıkan olaylar hızla diğer Filistin kentlerine yayılarak sonradan *Aksa İntifadası*, *Kudüs İntifadası*, *Kan ve Kızgınlık İntifadası* yahut *İkinci Büyük Filistin İntifadası* gibi farklı isimlerle nitelendirildi (Yehoshua, 2007).

2000 yılının Eylül ayı sonunda patlak veren Aksa İntifadası'nın arkasında toplumsal, ekonomik, siyasi pek çok etken vardı. Büyük umutlarla pazarlanan 1993 yılındaki Oslo sürecinden itibaren Filistin

halkı, barış süreci ile birlikte sağlanacağını düşün-
düğü hiçbir kazanımı elde edememişti ve herkes-
te büyük bir hayal kırıklığı hâkimdi. Filistinliler
ne tam bağımsızlık ne de ekonomik anlamda bir
kazanım elde edebilmişti, aksine topraklarındaki
yerleşimci işgali ve terörü artarak devam ediyordu.
İsrail'in saldırgan siyaseti hız kesmeden sürerken
bir yandan da dünya kamuoyuna İsrail için barışçı
bir aktör imajı pompalanıyordu. Hasılı gelişen bu
ortamda imajı giderek iyileşen işgal devleti İsrail'in
eli Kudüs konusunda da güçleniyordu. Dönemin
muhalafet lideri Ariel Şaron, yanına aldığı fanatik
bir grupla Aksa Camii'ne girecek kadar özgüvene
sahipti. Bütün bu yaşananlar Filistin halkının pat-
lamasına sebep olacak bir gerilimi biriktiriyordu;
yani barış sürecine olan umudun kaybolması, İs-
rail saldırganlığının Aksa Camii'ni hedef alacak
boyutlara ulaşması, İkinci İntifada'yı tetikleyen iki
önemli dinamik olarak öne çıkıyordu.

Yaşananlar ve Bilanço

Fetih Hareketi de dâhil olmak üzere bütün Fi-
listin güçleri İkinci İntifada'ya katıldı. İsrail işgal
güçleri/ordu özel birlikleri (*Israeli Defense Forces/*
IDF) İkinci İntifada'yı bastırmak için bireysel ve
kolektif şiddet yöntemleri uyguladı. Bunlar ara-
sında Batı Şeria ve Gazze'yi kuşatmak, iki toprak
parçasını tamamıyla birbirinden koparmak ve
Filistin şehirlerini kapalı askerî bölge ilan etmek
bulunuyordu. İsrail askerleri, oluşturulan çok sa-
yıda kontrol noktasında, Filistinlileri aşağılamak
ve evlerine, iş yerlerine yahut okullarına gitmek
isteyen sivilleri kontrol noktalarında tutarak işle-

rini sekteye uğratmakla görevlendirildi. Filistinlilere yurt dışına seyahat eden yabancılarmış gibi muamele edildi ve uzun kuyruklarda saatlerce bekletilerek işlerine, okullarına, evlerine gitmeleri geciktirildi yahut engellendi.

Dahası, Filistin'deki Yeşil Hat boyunca "*Aperteid/Ayrılm Duvarı*" inşa edildi. İsrail'in terörist(!) saldırıları engelleme bahanesiyle inşa ettiği duvar, ileri sürülen bu bahanenin ötesinde Filistinlilerin yaşadığı bölgeleri açık bir hapis haneye dönüştürdü. Ayrılm Duvarı, Filistinlilerin Batı Şeria ve Kudüs boyunca gerçekleştirdiği bütün ekonomik faaliyetlere zarar vermekle kalmadı, Filistinlilerin kendi arazilerine ve kaynaklara ulaşmasını da engelledi. Arazilerinin bir bölümü duvar inşaatı nedeniyle işgal edilen Filistinli çiftçiler, duvarın öbür yanında kalan arazilerine gidemedikleri yahut sınırlı biçimde gidebildikleri için zirai faaliyetleri azaldı ve ağır ekonomik kayıplar yaşadı (UNOCHA, 2012, s. 46-52).

Filistin iş dünyasında ve girişimlerinde görülen ağır kayıpların temel nedeni, Doğu Kudüs'ün Batı Şeria ve Gazze'ye kapatılmasıdır; çünkü Doğu Kudüs pazarı bu tarz ticarethanelerin iş yaptığı daha büyük bir pazarın mühim ve başlıca parçasıdır. Her yıl için milyonlarca dolarlık zararın söz konusu olduğu tahmin edilmektedir ki, bu kayıplar Filistinli üreticiler için kolayca telafi edilemeyecek büyük meblağlardır (Arnon & Bamya, 2015, s. 51).

İsrail işgal güçleri, İntifada sürecinde Yahudi yerleşimleriyle kontrol noktaları arasında oluş-

turdukları tampon bölgeler için on binlerce dönümlük Filistin arazisini zapt etti (Saddiki, 2017, s. 15). İntifada öncesi dönemle kıyaslandığında bu süreçte Batı Şeria ve Gazze’de Filistinlilerin ortalama geliri 2002 yılının sonunda yarı yarıya düştü. İntifada öncesi döneme kıyasla yatırım ve ticaret hacminin oldukça düşük olduğu Batı Şeria’da işsizlik oranı %31’i buldu. Bu rakam İntifada öncesinde %12 idi. İşsizliğin tetiklediği bir sonuç olarak da tüm nüfusun yoksulluk oranı %60’a yükseldi.

Bu dönemde sosyal hayatta, temel eğitimde, yükseköğretimde, konut ve sosyal yardımlaşma alanlarında olumsuz sonuçlar görüldü ve bazı sektörlerde devasa kayıplar yaşandı. Batı Şeria ve Gazze’de İsrail kuşatması nedeniyle öğrenciler okula devam edemediğinden özellikle yükseköğretimde aksamalar oldu; resmî görevlilerin bakanlık ve hükümet kurumlarındaki işlerine erişimlerinin engellenmesi ciddi sorunlara yol açtı.

Evlere yapılan baskınlar ve insanlara rastgele ateş açma, İkinci İntifada sürecinde İsrail’in sıklıkla başvurduğu uygulamalardı (Hareuveni, 2012, s. 55-60). Ayrıca işgal devleti tarafından Filistin şehirlerinde uygulanan sokağa çıkma yasağı ve Filistinlilerle İsrailiiler arasında yaşanan çatışmaların yoğunlaşması ve şiddetlenmesi, Filistinlileri sosyal hayatın tüm alanlarından mahrum ediyordu. Özellikle Batı Şeria, İkinci İntifada’nın toplumsal etkilerinin en fazla yaşandığı şehir olarak öne çıkmaktaydı (Jacobs, 1998, s. 4-5, 431).

Bu süreçte çoğu şehirde Aksa Tugayları, Fetih, Hamas, İslami Cihad ve diğer grupların kurulmasına ve bu gruplara artan desteğe tanık olundu. Liderler, vatandaşlar, gruplar ve partiler tarafından oluşturulan Filistin mutabakatına göre; barışçıl çözüm Filistinlilerin ulusal arzularına ulaşmasını sağlayacak silahlı bir güçle birleştirilmeliydi. Bu bağlamda işgal altındaki Filistin’de, Siyonist kolonyal yerleşimci varlığı karşısında Filistinli kimliğinin ve kutsal Filistin topraklarının korunması adına silahlı cihad yükselişe geçti (Jacobs, 1998, s. 431), (Rabbani, 2008, s. 69).

Bu süre zarfında İsrail, işgal ettiği Filistin topraklarından geri çekilmesini öngören 242 ve 338 no.lu BM kararlarını uygulamak yerine Yahudi yerleşimlerini genişletip (Sontag, 2001, s. 75-85) ayrımcı uygulamalarını daha da yaygınlaştırdı; Filistinliler üzerinde sıkı bir kontrol sağlamak için de kuşatma ve askerî operasyonlarla demir yumruk siyaseti yürüttü.

İntifada sürecinin en beklenmedik gelişmesi ise, İsrail’in 15 Eylül 2005’te İsrail yerleşimlerini ve askerî mevkilerini boşaltarak (Stein, 2013) Gazze Şeridi’nden geri çekilmesi oldu. Bölgedeki güçlü direniş üzerine atılan bu geri adım, İntifada’nın başarısı olarak yorumlandı; ancak bu tarihten sonra Gazze Şeridi’ne geçişlerin -hava sahasının ve kara sularının- İsrail tarafından kontrolünün sıkılaşması, 2007 yılından itibaren tam bir ablukaya dönüştü.

Yaklaşık beş yıllık bir süreyi bulan İkinci İntifada sırasında Siyonist saldırıların Filistin toplumu

üzerindeki etkisi devasaydı; 5.000'e yakın şehit ve 15.000'in üzerinde yaralı vardı. Ayrıca 1.000 İsraili ölmüş ve 6.700 İsraili de yaralanmıştı (Tucker, 2013, s. 267).

İkinci İntifada süresince yaşanan İsrail şiddeti, bireysel ve kolektif olmak üzere iki seviyede tanımlanabilir. İşgal güçlerinin bireysel şiddet uygulamaları şu şekildeydi: Filistinliler askerî kontrol noktalarında, şehir girişlerinde, köylerde ve kamplarda tutuklanıyordu. Bunlar arasında çocuklar, gençler, kadınlar ve yaşlılar da bulunuyordu. Kontrol noktalarında saatlerce bekletilenler arasında sakat ve hastalar da vardı ve bu insanların bir bölümü işgal ordusu tarafından engellendikleri için ulaşmaları gereken hastanelere ve sağlık merkezlerine ulaşamadıklarından hayatlarını kaybetti. Çoğu hamile kadın, İsrail kontrol noktalarında âdeta işkenceye maruz kalırken, tıbbi bakım yetersizliğinden dolayı bebek ölümleri yahut anne ve bebeğin birlikte ölümü gibi vakalar yaşandı.

İsrail hapishanelerinde sıklıkla uygulanan fiziksel ve psikolojik işkencelerden bazıları şunlardı: soğutucuda bekletme, dövme, ellerden asarak sallandırma, şiddetli taciz, saatlerce ayakta durdurma, günlerce uykudan mahrum etme, aç bırakma, tecrit, hayalara baskı uygulama, kaburgaları kırma, tutukluların önünde yakınlarını dövme ve işkence etme, yüze tükürme, özellikle karına ve kafa arkasına vurma ve tekmeleme ("Palestinian women testify about ill-treatment and torture.....", electronicintifada, 2012).

Filistin hükümet binalarının, resmî kurumların, güvenlik birimlerinin, emniyet binalarının ve bakanlıkların bombardımana tutulması ise İsrail işgal devletinin en yaygın kitlesel cezalandırma uygulamaları arasındaydı. Bombardımanlar sırasında bazı bakanlık binaları dâhil 1.000’den fazla kamu binası ya tamamen yıkılmış ya da kullanılamayacak derecede zarar görmüştür (Statistics on demolition of houses...., btselem, 2004).

İşgal kuvvetlerinin tankları Filistin caddelerindeki binlerce özel ve kamusal aracı, ambulansı ve acil durum aracını kullanılamaz hâle getirdi. İntifada sürecinde işgal kuvvetlerinin çok sayıda araziye gasp etmesinin; binlerce evi, altyapı tesislerini, caddeleri, elektrik, su, kanalizasyon ve telefon şebekelerini, Filistinlilere ait yüzlerce dükkânı yerle bir etmesinin ardından çatışmalar daha da şiddetlendi.

Sokağa çıkma yasakları ile seyahatin engellenmesi, sınır dışılar, işkence ve taciz, tutuklama ve aile üyelerini ayırma gibi uygulamalar, İkinci İntifada süresince toplumsal, ekonomik, siyasi ve askerî yaşamı sekteye uğratan çatışmaların vahim boyutlarını ortaya koyuyordu.

Aksa İntifadası’nın Toplum ve Altyapı Üzerindeki Etkileri

1987 yılında başlayan Birinci İntifada’nın aksine, İkinci İntifada’dan sonra Batı Şeria ve Gazze’deki çoğu bölge hayalet şehirlere dönüştü (Miles, 2006, s. 10). Özellikle yaşlılar ve çocuklar başta olmak üzere silahsız sivil Filistinliler evlerinden

çıkma korkuyordu. İnsanlar kendilerini eylemci Filistinli gruplarla işgal devleti askerleri arasındaki silahlı çatışmaların ortasında bulmak istemiyordu. Sadece İntifada sürecinde (2000-2005) 4.000'den fazla Filistinli hayatını kaybetti, on binlercesi yaralandı (İntifada toll 2000-2005, BBC, 2005). 2000 yılından günümüze kadar işgal askerleri tarafından öldürülen Filistinlilerin sayısı 10.000'e yaklaştı.

Filistin şehirleri günlerce, bazen haftalarca İsrail işgal güçleri tarafından kontrol altında tutuldu, Filistinlilerin evlerinden çıkması engellendi. Bu süreçte sokağa çıkma yasakları, Ayrım Duvarı'nın inşası ve kontrol noktaları nedeniyle âdeta hapis hayatı yaşayan Filistinliler dünyanın geri kalanından izole edildi. Filistin bölgeleri arasındaki geçişlerin kısıtlanması ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle Batı Şeria, Gazze ve Kudüs'te yaşayan insanların çoğu, aile üyelerini günlerce hatta aylarca görmedi (Mikus-Kos, 2005).

İkinci İntifada'nın beş yıllık süresi içinde hasar gören ev ve binaların sayısı 27.000'den fazlaydı. 3.700 ev tamamen yerle bir edilirken maddi zarar 375 milyon dolara ulaşmıştı. Zarar gören hükümet binaları, güvenlik alanları, kamusal ve özel tesislerin sayısı ise 1.193'tü. Birkaç yıl içinde 56.000 Filistinli yerinden edilmişti ve insanlar ambargonun etkilerinden kurtulmak için yerleşecek başka bir yer aramak durumundaydı. Örneğin 2002'de İsrail tankları ve savaş uçakları Cenin Mülteci Kampı'na saldırmış ve sadece bu saldırıda 1.000'den fazla ev yıkılmıştı (Alawneh, 2013).

İkinci İntifada süresince sivillere yönelik şiddet tüm Filistin topraklarında toplumsal hayatın her alanını ve özellikle ekonomik düzeni etkiledi. Bu da Araplar ve Yahudiler arasında toplumsal eşitsizliğin patlak vermesinde ve aradaki sosyoekonomik farkın açılmasında büyük rol oynadı. (Hamilton & Kelman, 1989, s. 222). Örneğin, İkinci İntifada'dan önce 2000 yılı başında Ramallah'ta 105 restoran bulunuyordu fakat İntifada'nın ardından sadece iki restoran kaldı. İkinci İntifada öncesinde Ramallah, ofislerin, ticaretin, kültürün, sanatın, eğlencenin, güzelliğin ve tabiatın şehri olarak anılıyordu ancak İkinci İntifada patlak verir vermez Filistinlilerin yaşadığı tüm bu olumlu ortam kayboldu (Cork, 2011, s. 18-19).

Tüm Filistin'de temel eğitim, yükseköğretim, konut, sağlık ve sosyal yardımlar gibi pek çok alanda devasa kayıplar yaşandı; okullaşma ve üniversite eğitimi olumsuz etkilendi, öğrenciler okula devam edemedi. Filistin'de yapılan bir saha çalışmasının da gösterdiği üzere, öğrencilerin %47'si olaylardan etkilenmiş ve okula devam oranı geçmişe kıyasla %42 oranında azalmıştı. Olaylar sırasında (2000-2005 arasında) 450 öğrenci, 27 öğretmen, 195 üniversite öğrencisi ve 7 eğitim çalışanı (toplam 679 kişi) öldürüldü. Aynı süre zarfında eğitim camiasından 4.664 kişi yaralandı, 1.448 kişi tutuklandı. İsrail saldırıları nedeniyle sadece eğitim altyapısının uğradığı zarar 5 milyon doları aştı (Fragmented Foundations: Education and chronic crisis in the Occupied Palestinian Territory, <https://unispal.un.org>).

İkinci İntifada sırasında Gazze ve Batı Şeria'da okullar hedef alınarak yerle bir edilirken, yenilerinin inşa edilmesi de engellendi. Okulların yıkımından doğan maddi zarar yaklaşık 1 milyar dolardı. Sınırlar kapatılarak Filistinliler eğitim haklarından mahrum bırakıldı, öğrencilerin çalışmaları engellendi, Filistin dışındaki bilimsel konferanslara katılmalar tamamen durdu. Gazze Şeridi ve Batı Şeria sakinlerinin yaşadığı süregiden sıkıntıların bir sonucu olarak okulların eğitim standartları yükseltilemedi.

Bu dönemde hem bakanlıklarda ve kurumlardaki personelin çalışması hem de hükümet kurumlarının ve sivil kuruluşların toplumsal hayatta faaliyet göstermesi engellendi. Sosyal hizmetlerin aksaması nedeniyle uğranılan zararın büyüklüğü 1,2 milyar doları buldu. Bu sürecin getirdiği en ciddi sonuçlardan biri de İsrail işgalinin baskıları sebebiyle Filistinlilerin kitlesel olarak göç etmesi oldu (Alawneh, 2013). İsrail kontrol noktaları daha da genişletildi ve Filistin'in güney şehirleri ile kuzey şehirleri birbirinden ayrıldı. Batı Şeria, Gazze ve Kudüs'te yaşayan Filistinlilerin kontrol noktalarından geçmek için kimliklerini ve geçiş belgelerini göstermeleri gerekti, çanta ve araçları aramaya tabi tutuldu. İsrail şiddeti halkta güvensizlik, savunmasızlık, nefret ve korku duygularını pekiştirdi. İsrail işgal yönetiminin Filistinlileri güç kullanarak tehdit etmeyi diplomasiye alternatif olarak gördüğü anlaşılmaktaydı (Snyder & Jervis, 1999, s. 15-37).

Ayrım Duvarı, Filistin genelinde hayatın akışını ciddi şekilde etkiledi. Duvarın özellikle Batı Şeria

ve çevresinde yaşayan çoğu Filistinli için ağır psikolojik etkileri oldu; Ramallah, Cenin, el-Halil ve diğer şehirlerde yaşayanların Batı Şeria içerisindeki seyahat özgürlükleri sınırlandırıldı. Duvarın inşa edilmesi Batı Şeria'da yaşayan bazı ailelerin Batı Şeria dışında yaşayan diğer aile üyelerini görmelerini engelledi. Filistinlilerin yaşamını derinden etkileyen bu duvarın Berlin Duvarı ile benzeşen tarihî bir karakteri olduğu açıkça görülmekte (Beckmann, von Benda- Beckmann, & Eckret, 2009, s. 83) (Parry, 2003). Duvar inşası nedeniyle müsadere edilen toprakların toplam alanı 165.000 dönümü buldu. Uzunluğu 800 kilometre olan duvarın mağdur ettiği Filistinli sayısı ise 300.000'e yaklaşmıştı (<https://www.stopthewall.org>).

İkinci İntifada'nın başlangıcından önce Kudüs'ten diğer Filistin şehirlerine seyahat etmek görece daha kolaydı. Zira bu dönemde Batı Şeria sakinleri İsrail kontrol noktalarında saatlerce eziyet göreceklerine dair bir endişe taşımıyorlardı; fakat bu durum İkinci İntifada sırasında ve öncesinde kurulan 600'den fazla kontrol noktası sebebiyle birdenbire değişti (Dowty, 2012, s. 12). İkinci İntifada başlamadan önce Ramallah'ta yaşayan bir Filistinlinin Kudüs'e ulaşması 38 dakikadan fazla sürmezdi; ancak İsrail kontrol noktaları inşa edildikten sonra insanların Kudüs'e ulaşma süresi iki saati aşmaya başladı. İkinci İntifada süresince çoğu zaman Ramallah, Cenin ve el-Halil'den Kudüs'e seyahat etmeye çalışan Filistinlilerin kontrol noktalarından geçişine izin verilmedi. Bu

keyfi uygulamaların temel amacı, Batı Şeria'da ve çevre bölgelerde yaşayan halkın Aksa Camii başta olmak üzere Kudüs'teki kutsal mekânlara, Hristiyanların da Kıyamet Kilisesi başta olmak üzere kendi kutsal mekânlarına ulaşmasını engellemekti.

Bahsi geçen kontrol noktalarının inşası Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan pek çok Filistinlinin zeytin toplamak için kendi arazilerine ulaşmalarına da engel oluşturdu. Filistinliler her yıl sonbaharda buluştukları zeytin hasadının aile bağlarını güçlendiren bir faaliyet olduğuna inanır ve Filistin'de zeytin ağacı ailenin gücünü temsil eder (Keshet, 2013, s. 55). İkinci İntifada ile birlikte ağırlaşan İsrail baskısı ve şiddet ortamı, insanlara kendilerini güçsüz hissettirdi, kendi evlerinde hapis hayatı yaşattı ve kendi ülkelerinde normal bir hayat sürmelerini imkânsız hâle getirdi (Farhud, 2016, s. 13-14).

İntifada'nın ilk dört yılında Filistinlilerin uğradığı tarımsal kaybın tutarı 884 milyon doları buldu. Buna bağlı olarak da küçük sanayi işletmelerindeki üretim ortalama %70 düzeyinde azaldı. Bunun ekonomik bedeli ise dört yılda yaklaşık 2 milyar dolarlık bir kayıp anlamına gelmekteydi. Filistinlilerin geçiminde önemli rolü olan ticaret de bu süreçten olumsuz etkilendi; emtia ticaretinde uğranılan zarar 1,5 milyar doları buldu. Yaşanan çatışmalar ve İsrail kuşatmaları nedeniyle Filistin ekonomisinin önemli gelir kalemlerinden olan turizm gelirlerinde de büyük düşüş yaşandı ve kayıp dört yılda neredeyse 1,7 milyar doları aştı (passia.org).

İkinci İntifada süresince yaşanan başlıca sorunlardan biri de gıda ve temel ihtiyaç malzemelerine erişimdi. İsrail yerel marketlere taze ürünlerin ulaşmasını engelliyordu. Filistinli çiftçiler için ürünlerini hasat etmek ne kadar zor ise, Batı Şeria'daki tüketiciler için de ürünlere ulaşmak o derece zordu. Filistin toplumu temel gıda maddelerinin temininde dahi ciddi sıkıntılar yaşıyordu. Tarımsal üretim İntifada'nın başlangıcından itibaren her yıl ortalama %20 oranında düştü ve gıda fiyatlarında büyük artış yaşandı.

Filistinli ailelerin asıl kaygısı ise çocuklarıydı. Ebeveynlerinin sürekli hissettiği korku ve endişe nedeniyle çocuklar da çocukluklarını diledikleri gibi yaşayamıyordu. Hemen her gün vuku bulan şiddet olayları sebebiyle -bir merminin çocuklarına isabet etmesi yahut çocuklarının İsrail askerleri tarafından kaçırılması endişesiyle- aileler çocuklarının kendi kapıları önünde oynamalarına dahi izin vermiyordu. Bu kaygılarında haksız da değillerdi zira sadece 2000 yılından sonraki beş yıl içinde 800'den fazla Filistinli çocuk öldürüldü.

İkinci İntifada esnasında İsrail tarafından vurulan hastanelerde en az 424 yatak ve 36 ambulans kullanılamaz hâle geldi. Özellikle Gazze'ye uygulanan kısıtlamalar dolayısıyla Filistin'de sağlık sektörü İkinci İntifada boyunca çok ciddi bir kriz yaşadı. Temiz suya erişimin sadece %30 olduğu bu dönemde, Filistinliler arasında 5 yaş altı çocuk ölüm oranları her 1.000 doğumda 23 ile bölgenin en yüksek rakamına ulaştı. Aynı tarihlerde İsrail'deki bebek ölüm oranı ise 1.000'de 7 idi. Söz

konusu kısıtlamalar Filistinli hastaların özellikle Gazze dışında tedavi olmalarının yasaklanmasını, ilaç ve tıbbi malzemelere erişimin engellenmesini de kapsıyordu. Bölgede sağlık altyapısı tamamen tahrip edildiği için tedavi amacıyla Mısır'a gidenlerin sayısında artış yaşansa da bu kez de Refah Kapısı'nın keyfî biçimde kapalı tutulması nedeniyle düzinelerce hasta hayatını kaybetti. Çocukların ihtiyaç duyduğu süt ve ilaç gibi temel gereksinimler de İsrail kuşatmasından muaf değildi. Tedavi için gerekli olan çoğu tıbbi malzeme ve donanım, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki hastanelerde bulunmuyordu. Laboratuvar teşhis malzemelerinin bozulmasına ek olarak manyetik rezonanslı görüntüleme (MR), X-ray gibi pek çok tıbbi araç da kullanılamaz durumdaydı ve tamir de edilemiyordu; zira işgal kuvvetleri sınırın geçilip gerekli malzemenin alınmasına engel oluyordu.

Hayatını kaybeden arkadaş ve akrabalar için tutulan matem ve hissedilen üzüntü, toplumun her katmanında travmayı derinleştiriyordu. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle işsiz kalan gençler evlenemiyor, okuyamıyor, çalışamıyor kısacası geleceğe dair büyük bir ümitsizliğe sürükleniyorlardı. Bunlar yetmezmiş gibi, işgal güçleri Filistinlilere ait evleri yerle bir etmeye ve insanların hayatını daha da zorlaştırmaya devam ediyordu. Yıkılan evlerdeki aileler bir süre açık arazilerde ve çadırlarda yaşamak zorunda kalıyordu. İntifada'nın ilk dört yılında, eylemcilerin ailelerini cezalandırmak için keyfî olarak yıkılan ev sayısı 700'e yaklaşmıştı. Bu rakama bombalamalar sırasında yıkılanlar

eklendiğinde sayı 1.000'i aşıyordu. Hasılı en az 5.000'e yakın kişi bu sebeple evsiz kalmıştı (Punitive house demolitions, btselem.org, 2004).

İntifada sürecinde, İsrail işgal güçleri farklı zamanlarda toplamda 50.000'den fazla Filistinliyi tutuklayıp cezaevine gönderdi. Bunların çoğunluğu suçsuzluğu anlaşılıp serbest bırakılsa da en az 6.000 kişinin tutsaklığı devam ediyor. İşgal kuvvetleri, bazı seçkin akademisyenler ve belediye başkanlarının yanı sıra Filistin hükümetinden sekiz bakan ve 31 milletvekilini de gözaltına aldı. Tutuklular arasında kadın ve çocukların sayısı da azımsanmayacak boyutlardaydı (Bar-Siman-Tov & Michael, 2007, s. 261-282).

Filistin iş piyasasının işleyişini bozan ve Filistin'deki eğitim sistemini tarumar eden Ayrım Duvarı nedeniyle pek çok Filistinlinin Batı Şeria ve Gazze'de yaşamaya dair umudu tükendi. Basıkılayıcı işgalin bir sonucu olarak 2000-2005 yılları arasında 34.700'den fazla Filistinli, daha iyi bir eğitim ve daha iyi bir yaşam için Batı Şeria'dan Avrupa ülkelerine göç etti (Bayat, 2010, s. 117).

İntifada sürecinde ve sonrasında, özellikle direnişin en güçlü olduğu yer durumundaki Gazze Şeridi sık sık bombalandı. Hemen her gün havalanan İsrail uçaklarının bombardımanları sebebiyle Gazze'de en az 1.718 kişi hayatını kaybetti, bu rakamın en az beş katı kişi de yaralandı. Ancak Gazze için asıl trajedi 2005 yılından sonra İsrail işgal güçlerinin bölgeyi terk etmesiyle başladı. İsrail, tüm Gazze halkını kitlesel olarak cezalandırmak için ağır bir

abluka başlattı ve bölgenin dünya ile bağlantısını keserek her türlü yaptırımını uygulamaya koydu.

Gazze Sahil Belediyeleri Sular İdaresi'ne göre, Gazze yerel halkının %30'u haftada bir kere dört-sekiz saat arasında, %40'ı her dört günde bir kere ve %30'u da her iki günde bir kere su alabiliyordu (Amnesty International Annual Report 2008, 2008). Hatta bir ara, Gazze Şeridi'ndeki suyun %97'sinin insan kullanımı için uygun olmadığı açıklanmıştı. İsrail'in uyguladığı abluka ve elektrik santralini vurması sonucu işlemeyen arıtma tesisleri nedeniyle atık suyun denize pompalanamaması, bölgede kayda değer bir kirliliğe de neden oldu. Bu süreçte kanamalı ishal dâhil bulaşıcı hastalıklar ve pek çok sağlık sorunu ortaya çıktı (Amnesty International Annual Report 2009, 2009).

İntifada'nın Ekonomi Üzerindeki Etkileri

1993 Oslo Anlaşması Filistin ve İsrail arasındaki barış sürecinde önemli bir aşamaydı. Anlaşma iki taraf arasındaki çatışmayı sonlandırmayı hedeflemişti. Anlaşmayla "resmiyette mevcut olmayan" gümrük birliği çerçevesinde her iki tarafın ekonomileri arasında malların ve iş gücünün serbest hareketi sağlanırken, Filistinlilerle İsrailliler arasındaki ekonomik sistemin yeniden yapılandırılması için bir ekonomi protokolü oluşturulmuştu. Paris Protokolü olarak bilinen bu protokol, İsrail'in Filistinlilere ait mali gelirlerin büyük kısmını kontrol etmesi nedeniyle olumlu sonuç ge-

tirmedi. Dahası, İsrail işgal rejiminin Filistin topraklarındaki uygulamalarından dolayı Filistinli yatırımcılar, pek çok idari ve bürokratik kısıtlama ile karşı karşıya kaldı. Bu kısıtlamalar sebebiyle Aksa İntifadası sürecinde Filistin'de üretim %36 oranında düştü. Endüstriyel üretimde 2000-2004 yılları arasındaki dört yıllık zarar yaklaşık 2 milyar doları buldu.

İşgal devleti, Filistinli yatırımcıları engellemekle kalmayıp, "ikili kullanım"ı bahane ederek belli başlı malların ve makine teçhizatının ithal edilmesine de izin vermedi. Uluslararası yatırımcı ve uzmanların Filistin'e girişi kısıtlandığı gibi, araziye, yollara ve altyapıya erişim konusunda da kısıtlamalar uygulandı (Arnon & Bamya, 2015, s. 39). Oslo Anlaşması'ndan sonra Batı Şeria'da başlatılan pek çok yatırım, İsrail işgalinden ve şiddet içeren eylemlerden olumsuz etkilendi. İntifada sürecinde Batı Şeria ve Gazze'de irili ufaklı 362 fabrika kapandı.

İkinci İntifada sırasında özel sektör istihdamındaki düşüş sadece Filistin iç piyasasında değil, özellikle İsrail'de çalışan Arap işçilerin işten çıkarılmasında da kendini gösterdi. Bu durum bireylerin Filistin-İsrail çatışmasına katılma oranını artırırken, dar gelirli grubu daha da genişletti (Cali & Miarri, 2015).

İkinci İntifada döneminde Batı Şeria'da Ayrım Duvarı'nın inşa edilmesi sırasında Filistinlilerin arazilerinin gasp edilmesi ve arazilere erişimin kısıtlanması, halkta ciddi bir tepkiye yol açtı. 2000-2003 yılları arasında duvar inşası nedeniyle en az

124.000 dönüm arazi gasp edildi, 100.000'den fazla ağaç söküldü ve duvar çevresindeki 200'den fazla ticarethane ve yüzlerce ev yıkıldı. Bu durum binlerce Filistinli çiftçi ailenin yaşamını olumsuz etkilerken, binlerce kişinin de işsiz kalmasına sebep oldu.

Bir yanda şiddet ortamı, öbür yanda seyahat özgürlüğünün kısıtlanması ve Ayrım Duvarı, Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan Filistinlilerin şehrin sınırları dışında bulunan iş yerlerine ulaşmasını imkânsız hâle getirdi. Bu durumun bir sonucu olarak da İkinci İntifada süresince çok sayıda Filistinli işten çıkarıldı ve ihtiyaçlarını karşılamak için mücadele etmek üzere sokaklara terk edildi. İkinci İntifada'nın patlak vermesinden önce Filistin'de işsizlik oranı %11 düzeyinde idi ancak İntifada ile birlikte bu oran (özellikle 2002 yılından sonra) %41'e yükseldi.

İkinci İntifada yıllarında Filistin şehirleri etrafındaki Yahudi yerleşimlerinin sayısı da arttı. Olayların vuku bulduğu süre boyunca Batı Şeria, Kudüs ve Gazze'deki İsrail yerleşimlerinin oranında %52'den fazla artış yaşandı. Bu, Filistin arazilerinin 1967'de İsrail tarafından işgal edilmesinden bu yana yerleşimlerin yayılma oranlarında görülen en yüksek hızdı. Yerleşimler Batı Şeria, Kudüs ve Gazze Şeridi'nde güç kullanılarak gasp edilen Filistinlilere ait özel ve kamusal araziler üzerine inşa edildi (Taraki, 2006, s. 104), (Kober, 2009, s. 87), (Aljuni, 2003, s. 69). Filistin Merkezi İstatistik Bürosu'na (PCBS) göre, İkinci İntifada esnasında işgal altındaki Batı Şeria'da 144 Yahudi yerleşimi bulunuyordu ve bu yerleşimlerin 24'ü Ramallah'ta idi (Taraki, 2006, s. 104).

Ayaklanma sonrasında Batı Şeria ve Gazze'de uygulanan geniş çaplı kuşatma ve çok sayıda Filistinlinin tutuklanması, ülkedeki gelirin, istihdamın ve ekonomik faaliyetlerin gerilemesine ve bütün şehirlerindeki Filistinlilerin yoksulluk oranında artışa yol açtı (Palestinian Textbooks 2000-2002). 24 saat boyunca uygulanan sokağa çıkma yasakları nedeniyle tüm Filistin şehirlerinde ekonomik hayat felce uğradı.

İntifada öncesi (1999'da) 6,1 milyar dolar olan gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH), olayların başladığı ilk yıl (2001-2002 arası) 5 milyar dolara düştü. Bu da yaklaşık %17'lik bir kayıp anlamına gelmekteydi. İkinci İntifada'nın ilk 15 ayında ise Filistinli bir ailenin geliri ortalama %23 oranında düştü.

Ekonomik kayıplara bağlı olarak çekilen sıkıntıları müzminleşen krizlere yol açarken Filistinlilerin bu duruma yanıtı, İsrail ekonomisini mümkün olduğunca boykot etmek, Arap ve Batı menşeli ürünlere öncelik vermek oldu. İthalatı kısıtlamakla yetinmeyen işgal rejimi, boykot girişimlerine sert şekilde karşılık verdi ve on binlerce Filistinli işçinin Yahudilere ait iş yerleri, fabrikalar ve çiftliklerdeki işlerine erişimlerini engellemek için muhtelif siyasi kararlar aldı.

İkinci İntifada'nın ilk üç yılında Filistinli işçilerin ekonomik kaybı yaklaşık 5 milyar şekeldir (2 milyar dolar). Aynı süre içinde 400.000 Filistinli işçi de bir şekilde işlerini yapamamış veya işsiz bırakılmıştır.

Filistin topraklarında süren İsrail ablukası ekonomik hayatı felç etti ve yüksek işsizlik oranları

nedeniyle gelir düzeyinin düşmesine ve satın alma gücünün zayıflamasına yol açtı. Nablus, el-Halil ve diğer pek çok şehirde iş verenler, önce çalışanlarının maaşlarını düşürmek, daha sonra ise binlercesini işten çıkarmak zorunda kaldı. İntifada sürecinde Filistin'de ortalama işsizlik oranı %50'leri geçti.

İkinci İntifada sırasında Filistin ziraat sektöründeki kayıp 1 milyar doların üzerine çıktı. Köklerinden sökülen narenciye, hurma ve zeytin ağaçlarının sayısı yukarıda ifade edildiği üzere 100.000'e ulaşmıştı. Tek bir zeytin ağacının yerinden sökülmesinin Filistinli çiftçilere yıllık maliyeti 700 dolar civarında idi. Yeni bir ağacın ürün vermesi beş yıldan fazla sürdüğünden ve ağacın olgun üretime geçmesi için bir beş yıl daha gerektiğinden çiftçilerin zararı ağaç başına en az 3.500 dolardı.

İşgal güçleri geniş tarım arazileri üzerinden buldozerlerle geçerek Filistinli çiftçilerin temel gelir kaynağını ortadan kaldırmıştı. İkinci İntifada sürecinde muhtelif raporlara göre 1,5 milyon tavuk ve kümes hayvanı, 5.000'e yakın koyun, inek ve diğer çiftlik hayvanı öldürülmüş; 7.505 arı kovanı, 806 su kuyusu ve 296 dükkân kullanılamaz hâle getirilmişti.

Bu dönemde Filistin şehirlerinde turizm de geriledi. İkinci İntifada başlamadan önce Ramallah'a Filistin içinden ve dışından yılda ortalama 1.222 turistik gezi düzenleniyordu. Şehrin huzurlu manevi havası yanı sıra büyük caddelerindeki kafeler de turistleri cezbediyordu. Fakat İkinci İntifada'nın başlamasından sonra bu tür gezilerde hızlı bir geri-

leme yaşandı ve 2002 yılında bu rakam yılda ortalama 210 turistik geziye düştü (Department, 2011).

İkinci İntifada'dan önce Filistin'de faaliyet gösteren 100'den fazla otel bulunuyordu fakat 2000 yılından sonra bunların %20'si kapandı. Çoğu turist Batı Şeria, Kudüs ve Gazze'de inşa edilen kontrol noktaları nedeniyle Filistin toprakları içerisinde herhangi bir yere seyahat etmekten korkar oldu. Batı Şeria'da turistlerin ziyaret akınına uğrayan pek çok yer, İsrail işgali yüzünden zarar gördü (Naqib, 2007, s. 30).

Bölgede zeytinyağı üretimi Batı Şeria ve Gazze'de zeytin ağaçlarının yerinden sökülmesi sebebiyle düştü. Filistin Bitkisel Üretim Departmanı yıllık yaklaşık 15.000 ton zeytinyağı üretiyor ve ihraç ediyordu fakat İkinci İntifada'nın başlamasıyla birlikte ihracat durdu. İntifada'nın ilk dört yılı boyunca İsrail işgal güçleri tarafından çok sayıda zeytin ağacı tahrip edildi. Zararın maddi tutarı 60 milyon dolardan fazlaydı. Zeytinlikleri hedef alan sistematik saldırılar, Filistin'de devasa bir ekonomik ve çevresel felakete neden oldu. Bu durumun yol açtığı olumsuzluklar Filistin toplumunu etkilemeye devam ediyor. İkinci İntifada başlamadan önce Filistinlilerin zeytin üretiminden kazandığı yıllık gelir, tüm ülkedeki meyve üretiminden elde edilen brüt gelirin %40'ı civarında idi; İntifada'yla birlikte zeytin üretimi olağanüstü bir şekilde azaldı (Monitoring Israeli Colonization Activities, Olive Harvest in Palestine Another Season, Another Anguish, 2004).

İntifada sürecinde Filistin’de çoğu aile benzeri görülmemiş bir yoksulluk içine düştü ve zaten var olan yoksulluğun şiddeti üçe katlandı. Batı Şeria’nın en gelişmiş şehirleri arasında görülen Ramallah ve Beytüllahim, önemini kaybetti. Özellikle Ramallah şehri sakinleri Arafat’ın karargâhının orada bulunmasından dolayı büyük sıkıntı çekti. Bu şehirde İsrail işgal kuvvetleri ile Filistinli savaşçılar arasında yoğun silahlı çatışmalar yaşandı. Arafat’ın İsrail karşıtı politikaları nedeniyle de şehirde sokağa çıkma yasakları sıklıkla ve kararlı bir şekilde uygulandı. Sonuç olarak Ramallah sakinleri işlerine gidemez hâle geldi; dolayısıyla evlere hiçbir gelir girmez oldu (Farhud, 2016, s. 24).

Halkın ihtiyaçlarının karşılanması, memur maaşlarının ödenmesi ve diğer kamu hizmetlerinin asgari düzeyde yürütülebilmesi için Filistin Ulusal Otoritesi ek mali yükler altına girdi; İsrail’in keyfi uygulamalarının sebep olduğu mali yükümlülükler 2004’te 600 milyon dolarken 2006’da 960 milyon doları aştı. İsrail limanları üzerinden gerçekleşen ihracat ve ithalat oranları düşürüldü, limanların Filistin mallarına tamamen kapatılması ise sebze ve meyve stoklarının azalmasına ve sonuç olarak da fiyatların artmasına neden oldu.

İkinci İntifada süreciyle birlikte ortaya çıkan durumun Filistin ekonomisi üzerindeki derin etkisini gösteren çok sayıda veri bulunmaktadır. Ayrıca Filistin kontrolündeki bölgelere uygulanan İsrail yaptırımlarının ekonomik faaliyetleri ve Batı Şeria ve Gazze’de yaşayan Filistinlilerin yaşam standartlarını nasıl eşi benzeri görülmemiş şekilde düşür-

düğü de açık delillerle mevcuttur. Batı Şeria'da İkinci İntifada yıllarında ortalama hane halkı geliri %50 azaldı ve ülke genelinde Filistin nüfusunun %46'sı yoksulluk sınırı altında yaşamaya başladı. İnsanlar bu durumla başa çıkabilmek için mücevherlerini satmaya, fatura ödemelerini geciktirmeye ve ödünç para almaya mecbur kaldı.

İsrail ayrıca, Filistin Yönetimi'nin payına düşen fonların transferini de askıya aldı ve sadece 2000 yılında Filistinlilere ait 600 milyon dolardan fazla ihracat vergisi gelirine el koydu.

İsrail işgal kuvvetleri 12 Eylül 2005'te Gazze Şeridi'nden çekildi ancak bölgeye uygulanan abluka ağırlaştırılarak devam ettirildi. İntifada sürecinde yaşanan gerileme, 2005 yılından sonraki ablukayla birlikte Gazze için tam bir trajediye dönüştü. Gazze, her anlamda âdeta büyük bir hapisaneyeye dönüştü (Saleh M. M., 2006). İsrail işgal rejimi, aynı dönemde uluslararası toplumun Filistinlilere mali yardımı kesmesini veya en azından azaltmasını da sağladı (Abu-Saad & Champagne, 2006, s. 1035-1042).

İntifada yıllarında Gazze Şeridi'nde altyapının çökmesi ve nüfusun büyük oranda artması dolayısıyla insanların konut, okul, hastane vb. ihtiyaçları da arttı. İntifada sonrasında ve özellikle ablukanın katlanarak şiddetlendiği 2006'dan itibaren Gazze'de yoksulluk hızla yaygınlaştı. İsrail yönetiminin Gazze'ye dayattığı kısıtlamalar nedeniyle yoksulluk sınırı altında yaşayan insanların oranı %30 arttı (The Euro-Mediterranean Human Rights Monitor, 2011).

Gazze Şeridi'ne giriş çıkış yapmak isteyen tüccar ve iş adamlarına yönelik sıkı kısıtlamalar uygulanmaya başlandı ve pek çok temel ihtiyaç maddesi yasaklı ürünler listesine eklendi. İmalat sektörü neredeyse bitme noktasına geldi. Dünya Bankası Gazze Şeridi'ndeki işsizlik oranının %60'ı, yoksulluk sınırı altında yaşayanların oranının ise %80'i aştığını açıkladı (al-Khudari, 2018).

Yakıt krizi; halk sağlığına, tıbbi ihtiyaçlara ve altyapıya olumsuz ve ağır bir şekilde yansdı. İntifada süresince uygulanan İsrail ablukası nedeniyle Gazze'de yakıt ve elektrik ikmal maddelerinin azalması, tuz arıtma tesislerinin işleyişini aksattı ve bazen klor gibi hayati kimyasallara erişimi engelledi. Ekonomi giderek kötüleşti, buna karşın İntifada sonrasındaki sekiz yılda bölgenin nüfusu yarım milyon daha arttı (al-Khudari, 2018).

Bu süreçte İsrail'in saldırgan politikalarına ve hak ihlallerine en büyük uluslararası destek ABD'den geldi. Amerikan Dışişleri Bakanlığı İsrail'in Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Filistin hükümetini abluka altına alma girişimlerine destek vermekle kalmayıp, Filistin Yönetimi'ne yapılan tüm mali katkıyı durdurduğunu ilan etti. İptal edilen yahut askıya alınan programların maddi değeri 509 milyon dolardı. ABD hükümeti ayrıca, Amerikalı kurum ve kişilerin Filistin hükümetine doğrudan ekonomik destek sağlamalarını, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da insani yardım alanında çalışan özel kurum ve kişilere fon aktarımlarını yasaklayan bir kanun çıkardı (Abu-Saad & Champagne, 2006).

12 Eylül 2005'te, son İsrail askerinin de Gazze Şeridi'ni terk ettiği gün, Devlet Başkanı Mahmud Abbas gazetecilere yaptığı açıklamada, "İsrail Gazze'den ayrıldı ancak hava ve deniz sahasını, sınırları, havaalanını, geçişleri ve toprakları kontrol altında tutmaya devam etmesi nedeniyle Filistin'deki işgalini sonlandırmadı." dedi. Öte yanda Mısır, Gazze Şeridi'nin dış dünyaya açılan tek çıkışı olan Refah Kapısı'nı kapatarak Gazze kuşatmasına gayriresmî olarak büyük ölçüde dâhil oldu (Al-Quds Newspaper, 2006). Gıda, yakıt, tıbbi malzemeler ve benzeri diğer ihtiyaçların Gazze Şeridi'ne girişini kontrol eden Mısır'ın bu kararı, Gazze'deki insani krizin derinleşmesinde büyük rol oynadı.

Gazze Şeridi, herhangi bir ambargo uygulanmasa bile zaten fakir bir bölgeydi. Nüfusun yarısından fazlasının mülteci statüsünde yaşadığı Gazze'de insanların üçte ikisi dışarıdan gelen yardımlar veya Arap ülkelerinde çalışan yakınlarının gönderdiği paralarla geçimlerini sağlıyordu. İkinci İntifada'dan sonra ortaya çıkan sorunlar, bölgedeki yoksulluğu kronik hâle getirdi.

İntifada Sürecinin Siyasi Etkileri ve Tartışmalar

Filistin'de siyasetten sorumlu yerel hükümet Fetih hareketiydi. Fetih, 1965 yılında Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi adıyla Filistin dışında kurulan bir siyasi partiydi. Kurucusu daha sonra FKÖ'nün ve Filistin Ulusal Otoritesi'nin başkanı olacak olan Yaser Arafat'tı. Arafat hayatının büyük bölümünü İsrail işgaline karşı mücadeleye adadı. 60 yıldan

fazla bir süre Filistin'deki İsrail işgalinin kaldırılmasına çalışan Arafat'ın en öncelikli hedefi buydu.

Bununla beraber uluslararası konjonktürün değişimine ve bölgesel dengelerdeki dönüşümlere bağlı olarak bu hedefe ulaşma yöntemleri değişti. Arafat, özellikle Soğuk Savaş'ın bittiği 1990 yılından sonra askerî yöntemler yerine diplomatik yöntemleri benimseyen farklı bir yaklaşım izleyerek Filistinliler ve İsrailliler arasında bir tür barış tesis etmek istedi. İsrail'in de sıcak baktığı bu seçenek, 1993 yılında meşhur Oslo Anlaşması imzalandığında kolaylıkla hayat bulacak bir seçenek gibi görünmüştü. Öyle ki 1994 yılında Yaser Arafat ve İzak Rabin'e Oslo barış sürecindeki çabalarından dolayı Nobel Barış Ödülü verildi; bütün dünya Filistin'de artık barışın sağlanacağına inanmış görünüyordu.

Ancak çok geçmeden tarafları masaya oturtan konjonktür bir kez daha değişti ve gerilim yeniden tırmanmaya başladı; çünkü kâğıt üzerinde anlaşıldığı düşünülen birçok husus pratikte uygulama şansı bulamamıştı. Gerilimi tırmandıran en önemli madde, 1993 yılından itibaren beş yıl içinde Filistinlilerin devlet sahibi olmalarını öngören maddeydi. 2000 yılına gelindiğinde Filistinler büyük bir hayal kırıklığı içindeydi. Huzursuzluğun arttığı bu dönemde muhalefet lideri Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'ya kalabalık bir heyetle yaptığı provokatif ziyaret, bardağı taşıran son damla oldu. İkinci İntifada'nın fitilini ateşleyen bu olayla birlikte Filistin ve İsrail arasında barışın tesis edilmesi çabaları başarısızlıkla sonuçlanmış oldu (Rosen, 2015).

İkinci İntifada'nın siyasi nedenleri arasında; Filistin'in bağımsız bir devlet olarak kurulmasını ve Filistinlilerin haklarının tanınmasını red siyaseti olduğundan, Temmuz 2000'de ABD sponsorluğunda Camp David'de gerçekleştirilen göstermelik İsrail-Filistin barış müzakereleri de başarısızlıkla neticelendi. İsrail bu süreçte Filistinli mültecilerin 1948 öncesinde yaşadıkları topraklardaki evlerine dönmelerini reddetmekle kalmayıp Kudüs'ün kendilerinin bölünmez başkenti olduğunu da dayatmaya başlamıştı. İsraili yetkililer ayrıca, Müslümanlara ve Hristiyanlara ait kutsal yerlerin Filistin ulusal hâkimiyeti yahut başka bir hâkimiyet altında olmasını da reddediyordu.

Aksa İntifadası'nın görünüşteki sebebi her ne kadar Şaron'un kışkırtıcı hareketi olsa da tüm Filistin halkının isyanı arkasındaki en önemli neden İsrail'in verdiği sözleri tutmaması ve barış sürecinin Filistin'e herhangi bir yarar getirmemiş olmasıydı. Üstelik verdiği bütün sözlere rağmen işgalci yönetim, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 no.lu kararlarına uymayı reddetmekte ve işgal altında tuttuğu bölgelerde Yahudi yerleşimlerini genişletmekteydi. Bunlara ilave olarak güvenlik gerekçesiyle Batı Şeria'nın çevresine Ayrım Duvarı inşa etmesi de Batı Şeria'nın %58'inin tümüyle İsrail denetimine girmesi anlamına geliyordu.

İntifada'yı tetikleyen farklı bir sosyolojik ve psikolojik etken de Filistinlilerin, özerk yönetimi elinde bulunduran kendi hemşehrîsi Filistinli siyasetçilere duydukları kızgınlıktı. Özerklik dönemi aslında sadece beş yıl sürmüştü; 4 Mayıs 1994'te

Oslo Anlaşması'nı uygulama kararıyla başlamış, 4 Mayıs 1999'da da özerklik hükümetinin öngörülen maksimum beş yıllık süresinin dolmasıyla sona ermişti. Bu beş yıllık süre içinde, planlandığı şekliyle bağımsız bir Filistin devleti Filistinli liderler tarafından kurulamadı. Toplum bu durumun sorumlularından birini Siyonist işgal rejimi, diğerini de bu anlaşmalara imza atan Filistinli siyasiler olarak görüyordu.

Aynı dönemlerde İsrail'in gerek Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan halka gerekse 1948 Arapları olarak bilinen İsrail vatandaşı Araplara yönelik ırk ayrımcısı siyaseti de tırmanmaya başladı. İkinci İntifada'nın patlak vermesinin nedeninin Arap ve Yahudiler arasındaki ayrımcılık ve eşitsizlik olduğunu düşünen İsrail vatandaşı Arapların oranı %50'nin üzerindeydi.

2000 yılındaki Aksa Camii ziyareti, barış müzakerelerine son vererek Başbakan Ehud Barak hükümetine itibar kaybettirmek isteyen muhalefet lideri Şaron tarafından özellikle planlanmıştı. Bu, kendisi açısından oldukça başarılı bir siyasi taktikti. Bununla birlikte çok sayıda Filistinli kaynak, şiddetin Devlet Başkanı Arafat'ın temmuz ayında başarısız Camp David zirvesinden dönüşünün hemen sonrasında planlandığını da ileri sürmüştür. Bu nedenle İkinci İntifada'nın sadece Şaron'un Aksa Camii'ni ziyareti nedeniyle patlak verdiğini söylemek -olayları tetikleyen bu ziyaret olsa bile- eksik olur. O zirvede Arafat, Amerikan şartlarını reddederek dimdik durmuş ve Başkan Clinton'a âdeta meydan okumuştur (Al-Safir, 2001).

Öte yandan İsrail'deki Yahudi toplumu da büyük bir dönüşüm geçirmeye başlamıştı. Filistinlilerle barışın mümkün olduğuna inanan çoğu İsrailli hayal kırıklığına içindeydi (Ha'aretz, 2008) ve toplumda barış sürecinin ilerletilmesi konusunda ciddi bir isteksizlik gözleniyordu.

Bu dönemde bazı Filistinli kurumlar ve liderler de müzakerelerle elde edilemeyen birçok koşulun bir halk ayaklanması tehdidi ile kabul ettirilebileceğini düşündüklerinden silahlı bir ayaklanma başlatma fikrini savunuyorlardı. Filistinliler Oslo sürecinde açık bir şekilde şiddet (direniş) ve kıskırtmayı durduracaklarına söz vermiş olsalar da gerçek bir direniş sergilenmediği sürece barışın sadece söylem olarak kalacağını ve karşı tarafın bir tehdit aracı olarak anlaşılacağını düşünüyorlardı (Al-Safir, 2001, Translation).

İsrail'in 2000 yılı baharında Batı Şeria ve Gazze'de yerleşim birimleri inşa etme ve buralardaki nüfusu düzenli bir şekilde artırma kararı, önemli bir kırılma noktası oldu. 1993 yılından itibaren İsrail tarafından kendilerine verilen sözlerin tutulmasını bekleyen Filistin halkının böylesi saldırgan bir karara tepkisiz kalması elbette beklenemezdi.

İntifada'nın ilk günlerinde Filistinlilere karşı kullanılan orantısız güç ve zalimane uygulamalar, şiddeti ve aşırılığı daha da besledi. Filistin Yönetimi ilkesel olarak hâlâ müzakereler aracılığıyla pasif direnişi savunsa da İsrail, İkinci İntifada sürecindeki şiddetin tozu dumanı içinde bu teklifi kabule yanaşmadı. İsrail işgal yönetiminin gösteri-

lere cevabı; Filistinlilerin Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Kudüs'teki evlerini yıkmak, Filistin arazilerini gasp ederek zeytin ağaçlarına zarar vermek ve yeni Yahudi yerleşim birimleri inşa siyasetine hız vermek oldu.

İsrail'in bu adımları Filistin tarafındaki hayal kırıklığını daha da derinleştirdi. Filistin'e ve Yaser Arafat'ın karargâhına yönelik boykot ise, İkinci İntifada'nın en önemli siyasi olaylarından biri olarak hafızalarda silinmez bir iz bıraktı. Yaser Arafat, devlet başkanı sıfatına rağmen, işgalci bir güç tarafından bir yıldan uzun bir süre ev hapsinde tutuldu. Bu süreçte çoğu Filistinli, söz konusu boykotu İsrail istilasını simgeleyen yıkıcı bir olay ve tüm Filistin halkının onuruna yönelik bir hamle olarak gördü. İntifada süresince kapana kısılmış bir şekilde kalan Arafat, 11 Kasım 2004 tarihinde zehirlenerek öldürüldü (Roberts, 2012, s. 29).

İkinci İntifada esnasında Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde aralarında Sivil İşler Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı, Maliye Bakanlığı Merkez Ofisi ve Tarım Bakanlığı binalarının da bulunduğu çok sayıda hükümet binası yıkıldı yahut büyük hasar gördü (Jerusalem, 2002). Filistin'de faal bir hükümetin çalıştırılmaması nedeniyle hükümet liderlerinin kendi menfaatlerini gözetemeyeceğini düşünen halk, İsrail'in eline yeni kozlar vermeye başladı. Nitekim çoğu Filistinlinin yaşanan olaylardan ve acılardan geleneksel FKÖ siyasi liderlerini sorumlu tutması, farklı siyasi grupların yükselişine zemin hazırladı. Filistin İslami Direniş Hareketi (Hamas) de bu gruplardan biriydi (Walther, 2012, s. 81).

Hamas 1987’de, Birinci İntifada’nın başlangıcında, Şeyh Ahmed Yasin tarafından Müslüman Kardeşler’in Filistin şubesi olarak kuruldu. Hareket aslında, Müslüman Kardeşler’in İsrail’le süren çatışmaya kendilerini teşhir etmeden katılımını sağlayan ve mücadeleyi geniş bir sosyal yardım ağı ve dinî kurumlarla bütünleşik hâlde yürütmesine imkân veren siyasi bir organizasyondur. Hamas’ın Filistin’de İzzeddin Kassam Tugayları adında askerî bir kanadı olduğu da biliniyordu. Bu da İsrail ve ABD’nin Hamas’ı terörist bir kurum olarak ilan etmesi için yeterli oldu (Satloff, 2006, s. 5).

1988’de yayımladığı bir deklarasyonla Filistin’in bağımsızlığı ve İsrail işgal rejiminin ortadan kaldırılması çağrısında bulunmasından itibaren Hamas, Filistin içindeki sosyal tabanını her geçen gün biraz daha güçlendirdi (Lynn Docherty, 2007: 31). İlk kurulduğunda sadece Gazze Şeridi’nde etkin olan Hamas, 1990’lı yıllarda artan eylemselliği ile popüler tabanını genişletti ve İkinci İntifada’nın başlamasıyla da Batı Şeria ve Kudüs’te yaşayan halk üzerindeki etkisini artırdı. Hamas, Filistinlilerden dikkate şayan bir destek bulurken Fetih ise destekçilerinin çoğunu kaybetti. İkinci İntifada başlamadan önce Filistinliler için temel hükümet organı Fetih idi; fakat Yaser Arafat Ramallah şehrinde vefat eder etmez Filistin halkının yeni devlet başkanı Mahmud Abbas oldu. Görevdeki ilk yıllarında, Filistinlilerin çoğu, Fetih ve Abbas’a duyduğu kızgınlık ve memnuniyetsizliği göstermeye başladı. Filistin’deki pek çok kişi Fetih sisteminin yozlaşmış olduğuna ve Abbas’ın

da İsrail işgal kuvvetleri ile çalıştığına inanıyordu (Farhud, 2016, s. 32).

Hamas, Fetih tarafından kontrol edilen Filistin Yönetimi'nin İsrail işgaline direnme sözünden caydığını, Filistinlilerin ümidini tükettiğini ve büyük bir başarısızlık olduğunu söyleyerek popülaritesini daha da artırdı. Hamas ve Fetih arasındaki yarışta Fetih, Arafat'ın 2004'te vefatından sonra parçalanma ve kaos sürecine girdi. Yolsuzluk iddiaları kulaktan kulağa yayılırken İsrail'le devam eden barış sürecinden Filistinliler adına olumlu bir sonuç çıkmaması, hayal kırıklığını daha da arttırdı. Bütün bu yaşananlar Fetih'in düşüşünü hızlandırırken Hamas'ın da kendisini İsrail'e karşı en önemli aktör olarak konumlandırmasına imkân verdi (Erlanger & Sayare, 2011).

İntifada Süreci ve Uluslararası Sistemin İşlevsizliği

Filistin sokaklarında ülkedeki tüm Filistinli aktörleri kapsayan güçlü bir ulusal ittifak oluşturmada başarılı olan İntifada, Filistinlilere 1967 sınırları içinde başkenti Doğu Kudüs olan bir Filistin devleti kurma hakkı tanınmadığı sürece, güvenlik yahut istikrarın söz konusu olamayacağı mesajını veriyordu. Bu bütünlüğün sağlanmasında Hamas'ın rolüne ilave olarak Fetih yönetiminin rolünü de kabul etmek gerekir. Dahası Filistin Ulusal Yönetimi de Fetih'e aktif katılım göstererek İntifada'ya bir şekilde dâhil olmuştu.

İntifada'nın Filistin halkı ve Filistin Yönetimi açısından işlevi konusunda iki yaygın yaklaşım bulunuyordu: İlki, İntifada'yı müzakereleri yeniden başlatmaya yarayacak bir araç olarak kullanmak; ikincisi, İntifada'ya devam ederek İsrail'e karşı zafer kazanana kadar halk tabanını güçlendirmek. Bu ikinci yaklaşım Filistin Yönetimi bünyesinde de zihinsel ve kurumsal bir değişikliği gerektirdiğinden, Arafat bu çağrılara kulak vermedi (Beauchamp, 2018).

Bu arada Siyonistlerin, Filistin Ulusal Yönetimi'ne siyasi bir tecrit dayatma ve uluslararası arenada etkili siyasi ve diplomatik kampanyalar başlatma amacı, belki de sadece ABD nezdinde etkili oldu. Dolayısıyla Filistin direnişini desteklemesi gerekçe gösterilerek Devlet Başkanı Yaser Arafat'a siyasi tecrit uygulandı. Filistin direnişinin Aksa Şehitleri Tugayları, İzzeddin Kassam Tugayları ve Kudüs Tugayları gibi askerî kanatları İsrail, ABD ve Avrupa'nın kara listesine alındı.

Filistin Ulusal Yönetimi'ne ait kurumların İsrail tarafından siyasi tecrit altında tutulması ve 2001-2004 arasında seyahat özgürlüğünün engellenmesi nedeniyle Filistin Yönetimi içeride ve dışarıda statü kaybetti. Bu süreçte Filistin hükümetindeki bakanlar ve Filistin Yasama Meclisi de faaliyetlerini sürdürmekten alıkonuldu. Gazze ve Ramallah arasında seyahatin yasaklanması güvenlik hizmetlerini, kamu kurumlarını ve bakanlık faaliyetlerini olumsuz etkiledi. Ayrıca hem yerel seçimler hem de başkanlık ve parlamento seçimleri işgal devleti İsrail tarafından ertelendi.

Filistinli siyasilerin ve sivil toplum kuruluşlarının statülerindeki bu düşüş, savaşı grupların toplum üzerinde daha etkili olmasına zemin hazırladı. Muhtelif Filistinli kurumlar arasında çatışmalar tetiklendi. İkinci İntifada'nın en önde gelen olaylarından biri, İsrail Turizm Bakanı Rehavam Zeevi'nin Filistin Halk Kurtuluş Cephesi tarafından düzenlenen suikastla öldürülmesiydi.

2002'de İkinci İntifada sürerken BM Güvenlik Konseyi 1397 no.lu kararı onayladı. Bu karar bölge için İsrail ve Filistin'in güvenli ve uluslararası olarak tanınmış sınırlarda birlikte var olabileceği iki devletli bir vizyon ileri sürüyordu (UNSCR, 2002). ABD, demokratik olarak seçilmiş bir lider olmasına rağmen Yaser Arafat'ı eleştirmeyi ve rahatsız etmeyi sürdürdü. Bu bağlamda ABD, "Filistin ve İsrail'e barış getirmeye muktedir" alternatif bir liderlik oluşturma teklifinde bulundu. Hem ABD hem de İsrail, Yaser Arafat'ın derin bir şekilde terörizmin içinde olduğu ve barış sürecine engel oluşturduğu tezini yaymak için girişimlerini arttırdı (Beinin & Hajjar, 2014).

Aynı dönemde Avrupa'nın Filistin meselesine ve Ortadoğu barış sürecine yönelik tavrı önemli aşamalardan geçti. Avrupa ülkelerinin Filistin-İsrail çatışmasındaki rolüyle ilgili en mühim gelişme, Arapların ve Filistin halkının kendi kaderlerini tayin etme ve bağımsız bir devlet kurma haklarını destekleyen Venedik Deklerasyonu'nun 1980 yılında yayımlanmasıydı (Venice Declaration, 1980). Avrupa Birliği (AB) temsilcileri, İntifada sürecinde tüm Filistin topraklarındaki işgali sona erdirmesi

için İsrail'e çağrıda bulunurken, Filistin tarafına da şiddeti (direnişi) bitirmesi çağrısı yaptı (Lovatt, 2016, s. 3).

Avrupa'nın bu ilkesel tutumu aslında büyük bir erdemi göstermekten ziyade, ABD karşısında suya sabuna dokunmayan bir siyasetten başka bir şey değildi. Öyle ki bu süreçte ortak bir Avrupa tavrı görmek bile mümkün değildi. Filistin meselesinde Fransa'nın İsrail'e daha eleştirel yaklaşmasına karşın Almanya, İkinci İntifada süresince İsrail politikalarını en az eleştiren ülke oldu. Aynı şekilde İngiltere yönetiminin de İsrail'e karşı sempati besleyen ülkelerin başında geldiği biliniyordu. İsrail'in 2005'te Gazze'den çekilmesi akabinde AB'nin takındığı farklı tavır ve oynadığı rol dikkate alındığında Avrupa ülkelerinin çatışmaya bölgedeki menfaatleri çerçevesinden yaklaştığı, bu nedenle de aralarında ihtilaf yaşandığı görülüyordu. Zira AB, İsrail işgaline karşı filî bir baskı oluşturarak İsraili yöneticilerin Filistinlilere yönelik tutumlarını değiştirme konusunda başarılı olamamıştı. Özetle AB, bu meselede zayıf ve etkisiz bir rol oynuyordu (Israel completes Gaza withdrawal, 2005). Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan bir bildiride, İsrail tarafından Gazze Şeridi'ne ve Batı Şeria'ya dayatılan kitlesel cezalandırma kararlılıkla kınanmış olsa da somut kurtarma operasyonları konusunda herhangi bir adım atılmamıştır.

Öte yandan Filistin'de yaşanan Batı Şeria, Aksa Camii ve Gazze Şeridi kuşatmaları ve diğer İsrail saldırıları gibi krizler sırasında -Avrupa'nın siyasi tutumu bir yana- duyarlı sivil toplum kuruluşla-

rının çabaları zikredilmeye değerdir. İntifada sürecinde Avrupa'daki gösteriler ve İsrail elçilikleri önünde oturma eylemleri gibi kitlesel hareketlerden yardım kampanyalarına kadar bir dizi eylem dikkat çekmiştir.

Uluslararası hukuk kurallarına göre; İsrail'in Gazze'den çekildikten sonra bölgeye uyguladığı abluka, sivil halkın kitlesel bir şekilde cezalandırılmasıdır. Sivil hedeflerin, cami, okul ve sivil halkın evlerinin bombalanması, kadın ve çocukların öldürülmesi, insani yardım ve gıda taşıyan konvoylara zarar verilmesi ve çalışanlarının öldürülmesi, fosfor bombaları kullanılması vb. yöntemler, uluslararası anlaşmaların açık bir şekilde ihlalidir. Saldırılarda kullanılan zehirli ve çevreye zararlı silahlar nedeniyle iskân yerleri ve tarım arazilerinin zarar görmesi, doğal çevrenin zarar görmesine ve binlerce sivilin evlerini terk etmek zorunda kalmasına sebep olmuştur.

İsrail, sayısız savaş suçu işlemesine rağmen, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) gibi kurumlarca da sorgulanamıyor; çünkü Roma Sözleşmesi'nin 13. Maddesi ile bağlantılı olarak Mahkeme, bu suçları ancak söz konusu sözleşmeyi onaylayan bir devlet tarafından işlendiğinde yargılayabiliyor. İsrail bu sözleşmeyi imzalamasına rağmen sözleşmeye onay vermediğinden Roma Sözleşmesi'ne taraf değildir. Bu nedenle UCM savcılarının İsrail savaş suçluları hakkında dava açma yahut Gazze'deki İsrail ihlalleri ile ilgili olarak bir soruşturma başlatma noktasında yasal bir yetkisi yoktur (Al Leewa Newspaper, 2018). Bu durumu Avrupa

umursamazlığını gösteren başka bir kolaycılık olarak yorumlamak mümkündür.

Bir yandan Gazze Şeridi, Batı Şeria ve diğer bölgelerdeki Filistinliler her gün yerlerinden edilirken diğer yandan Filistinlileri, Filistin dışında temsil edecek faal bir yapının olmayışı nedeniyle Filistin diplomatik performansında da düşüş yaşanmıştır. Yaser Arafat'ın vefatından sonra 2005'te yapılan başkanlık seçimlerinde Mahmud Abbas devlet başkanı olarak seçildi. Seçimleri takip eden süreçte Filistin Yönetimi ile İsrail işgal devleti arasındaki müzakereler durduruldu (Abbas Declares Victory in Palestinian Presidential Vote, 2005).

Filistin diplomatik hareketi dünyanın pek çok ülkesinde, özellikle de AB ülkelerinde konsolosluk, temsilcilik ve elçilikler aracılığıyla faaliyetlerine devam etse de Filistin ve uluslararası toplum arasındaki tesir ve etkileşim düzeyi düşük bir seviyede kaldı. Bu durum, her ne kadar abluka, uluslararası insancıl hukuk tarafından tanınan bir insan hakları ve medeni haklar meselesi olsa da ülke liderlerinin genel olarak Filistin davasını, özelde ise Gazze'deki kuşatmanın sonlandırılmasını destekleme konusunda yeterince ciddi olmadıklarını açıkça ortaya koydu.

Batı'nın duyarsızlığı bir yana, İsrail işgal güçleri kendi çıkarları doğrultusunda 2005'te Gazze'den geri çekildi. O sıralarda Siyonist yönetim içinde, böylesi bir çekilmenin Hamas'ın zaferi olarak algılanabileceği yönünde bazı tartışmalar olsa da Şaron yönetimi, kamuoyunu bunun aslında

uzun vadede İsrail'in elini güçlendireceğine ikna etti. Gazze'den geri çekilmeyi protesto ederek hükümetten ayrılan Netanyahu, *"Gazze Şeridi'nden geri çekilme planı Filistin direnişi ve Hamas'ın büyük bir zaferidir ve Filistinliler bu büyük zaferin tadını çıkaracaktır."* (Amer, 2012) diyerek tepkisini ortaya koydu. Gazze Şeridi'nden çekilme süreci İsrail'de Gazze Şeridi, Batı Şeria ve işgal altındaki topraklar arasındaki ayrım sürecini daha da derinleştirdi. Filistin, sadece toprak olarak değil, siyasi olarak da kendi içinde Hamas ve Fetih arasında büyük bir siyasal kırılma yaşadı. Hamas, geri çekilme sonrası kendi tabanının güçlü olduğu Gazze Şeridi'nde Fetih'in tüm varlığına son verdi. Dolayısıyla İsrail'in Gazze'den çekilmesi, İsrail işgal kuvvetlerinin menfaatine sonuçlanmış görünüyordu.

Geri çekilme, ne barış sürecine aniden duyulan bir inanç yahut Filistin halkına yapılan bir iyi niyet gösterisi ne de iyi ilişkilerin olduğu Arap ülkelerinin baskısına bir yanıtı. Kaldı ki tek taraflı geri çekilme fikri mevcut yol haritasına zarar vermiş, Filistin halkı âdeta yokmuş gibi davranılarak geri çekilmede hiçbir Filistinli tarafla bağlantı kurulmamıştı. Üstelik İsrail böylece geçişlerini, kara ve deniz sınırlarını sistematik ve sıkı bir şekilde kontrol altında tuttuğu Gazze'yi büyük bir hapis-haneye dönüştürme amacına da ulaşmıştı. Geri çekilme süreci sahada yeni gerçeklikler doğurdu ve Şaron'a Filistin devletinin sınırları yanı sıra İsrail'in sınırlarını da kalıcı sınırlar olarak çizme imkânı verdi (Musa, 2005).

Askerî Sonuçlar

Filistin ayaklanması sırasında silahlı askerî hücreler aracılığıyla bireysel yahut kolektif operasyonlar düzenlendi. Bu operasyonlarda Tel Aviv, Hayfa, Netenya, Safed, Afula, Berşeva, Kfar Saba ve diğer bölgelerde, karşılıklı askerî çatışmalar ve bireysel intihar saldırıları ile İsrail'in stratejik derinliği vuruldu. Süreç içerisinde bir yandan İsrail ordusunu hedef alan operasyonlar artarken bir yandan da Filistin direniş gruplarının silahlanması arttı (Cas-pit, 2003). İsraili Yahudileri ürküterek yurt dışına göçleri tetikleyen bu olaylar, Siyonist rejimi daha da saldırganlaştırdı.

İsrail'in Filistinlilere uyguladığı hukuksuzluklar, kuşatma ve cinayetler nedeniyle Filistin topraklarındaki intihar eylemlerinde tırmanış yaşandı. İkinci İntifada sürecinin ilk intihar eylemi 2002'de Wa-fer Idris tarafından yapıldı. Bu eylem muhtemelen Filistinli kadınların Batı Şeria ve Gazze'de devam eden ulusal mücadeleye katılımının yoğunlaşma-sının bir işaretiydi (Al Labadi, 2004, s. 121).

İntihar eylemleri İsrail'e karşı başarılı bir strate-jik tehditti çünkü İsrail'in günlük hayatın rutinini kontrol altında tutma yeteneğini "tehdit" ediyordu (Al Labadi, 2004, s. 121). İkinci İntifada sürecin-de düzenlenen onlarca bireysel intihar saldırısında 500'e yakın Siyonist askerin yanı sıra 400'ü aşkın İsraili sivil hayatını kaybetti. Benzer şekilde işgal güçlerinin saldırılarında ise 3.500'ü aşkın Filistinli sivil hayatını kaybetti (İntifada toll Sept 2000-Sept 2005, BBC, 2005).

Özellikle kadın intihar bombacıları, İkinci İntifada'daki eylemleriyle dikkat çekti. Halk toplantılarında kendilerine toplumsal destek verildi; şehadet göstericileri coşkulu geçit törenlerinde, cenazelerde, her yerdedi (Zedalis, 2004, s. 22). Batı Şeria ve Gazze'de kadınların askerî yönden gelişmesi, onların İsrail kuşatmasından ve hukuksuzluklarından çektiği sıkıntıların bir sonucu olarak ortaya çıktı. Mısır'da *People's Newspaper* (Halkın Gazetesi) intihar eylemcilerini överek, kadınların ince ve zayıf bedenleri ile Filistin topraklarının nasıl kahramanca savunulacağı konusunda Arap ve İslam dünyasına ders verdiklerini ve bu vatansever kadınların Filistin için her şeyi yapmaya hazır olduklarını yazdı. Kadınlar işgal güçlerine karşı kararlı mücadelelerine devam etti ve bu durum onların İkinci İntifada'daki siyasi, askerî ve toplumsal statülerini güçlendirdi (Pressman, 2003).

İntifada sırasında İsrail F-16 savaş uçakları, ilk kez 18 Mayıs 2001'de Gazze'deki Filistin hedeflerini vurmak üzere harekete geçti. Bu saldırılar akabinde 1 Haziran günü, İsrail'e misilleme olarak Tel Aviv'de bir alışveriş merkezinde gerçekleşen intihar saldırısında 21'den fazla kişi öldü, 60'tan fazla kişi yaralandı (BBC, 2004). İkinci İntifada'nın ilk yılında molotof kokteylleri kullanılmış olsa da ilerleyen dönemde Filistinli gruplar eylem çeşitliliğini ve araçlarını artırdı (Caspit, 2003).

2001 yılında Filistinli bir otobüs şoförünün aracını otobüs durağında bekleyenlerin üzerine sürmesiyle asker ve yerleşimci toplam sekiz kişi hayatını kaybetti. Bu olayın ardından İsrail, özellikle

Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki işgal topraklarında tekrar kapsamlı bir kuşatma başlattı. Yerleşimci ölümlerinin durması için dünya kamuoyundan Batı Şeria, Gazze ve Kudüs'teki Yahudi yerleşimlerinin boşaltılması çağrıları yükselse de İsrail kabinesi, ordu özel birliklerine Filistinlileri hedef alabilmeleri için keyfî yetkiler vererek "saldırı düzenleme ihtimali" olan Filistinlilerin öldürmesi yolunu açtı (World, 2005). Özetle İsrail, hiçbir suçu olmayan Filistinlileri hedef alıp öldürerek, yüzlerce sivil dünya kamuoyuna "potansiyel saldırgan" olarak lanse etmeye çalıştı. Aynı süreçte Filistinli liderlere yönelik suikastlar da arttı.

Bu suikastlardan en önemli üç tanesi, aynı yıl içinde gerçekleşti ve Filistin direnişine büyük darbe vuruldu. Şeyh Ahmed Yasin'in 22 Mart 2004, Hamas lideri Abdülaziz Rantisi'nin 17 Nisan 2004 ve Filistin lideri Yaser Arafat'ın 11 Kasım 2004 tarihlerinde devlet terörü ile öldürülmeleriyle Filistin direnişi en önemli üç liderini yitirmiş oldu. Bu üç liderin yanı sıra 2000-2005 yılları arasında İzzeddin Kassam, Aksa Şehitleri Tugayı, İslami Cihad, Halk Direniş Komiteleri gibi direniş gruplarının 100'e yakın komutanı çeşitli suikast ve bombalamalarla öldürüldü.

İkinci İntifada'nın başladığı günden itibaren İsrail'in gerçek niyeti anlaşılmış ve aslında barış ve uzlaşma dönemi olarak görünen 1993-1999 yılları arasında Batı Şeria'nın tekrar işgali planının yapıldığı ortaya çıkmıştı. İşgal devleti, 2000-2001 yıllarında bu tedbirlerin başlıcalarını uygulamaya koydu ve kara kuvvetlerinin ve zırhlı araçların harekete ge-

çirilerek Batı Şeria boyunca konuşlandırılması ve Filistin bölgelerinin kuşatılması gibi adımlar attı.

İkinci İntifada sırasında hem önemli sayıda ordu özel birliği çok sayıda noktaya yerleştirildi hem de binlerce sivil tutuklandı. İsrail kuvvetlerinin bir kısmı da Batı Şeria'daki yerleşimlerin güvenliğinin sağlanmasında görev aldı. Bu amaçla halkı korkutmak için askerî helikopterler kullanıldı; gösterileri bastırmak için silahlar, toplar ve tanklarla sivillere ateş açıldı; bölgedeki liderlere suikastlar düzenlendi; insansız dronlar ve uzaktan kumandalı patlayıcılar kullanılarak siviller vuruldu.

İkinci İntifada süresince Batı Şeria'ya yeni bir askerî yönetim dayatıldı ve çitler, güvenlik bölgeleri, koridorlar inşa edildi; İsraillileri Filistinlilerden ayırmak için başka pek çok yöntem kullanıldı. Filistinliler "Batı Şeria'nın hassas bölgelerini" güç kullanılması yoluyla boşaltmak zorunda kaldılar (Jane's Defense Weekly, 1997-1998, s. 183-184).

Batı Şeria'da gerçekleşen en önemli savaş 3 Nisan 2002'de Cenin'de yaşandı. 1.000'den fazla İsrail askeri, 14.000'den fazla Filistinlinin yaşadığı Batı Şeria'daki Cenin Mülteci Kampı'na girdi. Saldırıları Apaçi saldırı helikopterleri, buldozer ve tanklarla desteklendi. İsrail birlikleri Filistinli savaşçıları barındıran kampın büyük bölümünü yerle bir etti. Cenin'deki bu muharebe esnasında 22'si sivil 52'den fazla Filistinli katledildi. Çatışmada 23'ten fazla İsrail askeri öldü. Çatışmadan sonra kamp sakinlerinin yarıya yakını evsiz kaldı (Mitchell, 2004, s. 612). Cenin savaşı esnasında kampta yaşanan sivil

ölümlerinin bir kısmının kasıtlı bir şekilde gerçekleştirildiği rapor edildi (UNHRW, 2002).

İkinci İntifada süresince Filistinliler yoğun bir şekilde askerîleşti; çünkü Filistin Yönetimi, askerî operasyonların müzakerelerin şartlarının mümkün olduğunca kısa sürede değiştirilmesi için İsrail işgal kuvvetleri üzerinde ciddi bir baskı oluşturma-
cağına inanıyordu (Johnson & Kuttub, 2001, s. 21).

İkinci İntifada, Batı Şeria ve Gazze'deki mevcut askerî işgal nedeniyle 2002 yılında yarı silahlı bir ayaklanma şeklinde başladı. İşgal güçleri 100'den fazla tank, zırhlı personel aracı, hummer, küçük askerî cipler, Apaçi helikopterleri, F-16 savaş uçakları ile Batı Şeria'nın Nablus şehrine tam donanımlı bir askerî saldırı başlattı (Abujidi & Verschure, 2006, s. 126-150). Şehrin istilasını sırasında sıcak çatışmalar yaşandı ve şehirdeki yıkım dramatik boyutlara ulaştı (Ma'an News Agency, 2008). Nablus'ta yaşayan 55 yaşındaki Filistinli bir tüccarın şu sözleri şehrin durumu hakkında fikir veriyor:

"İsrail istilasından sonra Nablus moloz dolgu bir çöl gibiydi. O devasa yıkımdan dolayı sokakları, yaya geçitlerini ve meydanları ayırt edemiyordum. Kendimi ağlamaktan alıkoyamıyordum. Burası benim yaşadığım ve daha önceden tanıdığım şehir değildi artık."

İsrail işgal rejimi, İntifada süresince çeşitli Filistin kentlerinde sokağa çıkma yasakları uyguladı, aileleri evlerine hapsetti ve sokaklardaki gündelik yaşama son verdi. Yasak sırasında balkon yahut

pencere önünde görülen kişilerin öldürülmesi sebebiyle insanlar evlerinden dışarı çıkamadı, kamusal alanlara erişimleri engellendi (UNOCHA Annual Report 2005). İsrail, Ağustos 2001’de çatışmaların başlamasının ardından, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) Genel Sekreteri Ebu Ali Mustafa’yı, ofisine fırlattığı iki füze ile öldürdü. Çok geçmeden, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi’nin (FHKC) bir üyesi, İsrail Turizm Bakanı Rehavam Zeevi’yi işgal altındaki Kudüs’te kaldığı otel odasının önünde başına ve göğsüne üç kurşun sıkarak öldürdü. Bu misilleme eylemi, 1948’den beri Filistin direnişinin en ciddi suikastlarından biriydi.

İsrail işgal kuvvetleri, 3 Ocak 2002’de İran’dan Filistin’in Gazze bölgesine gittiği iddiasıyla *Karen A* isimli silah taşıyan bir gemiye el koydu. Aynı yıl 28 Mart tarihinde İsrail, Savunma Kalkanı Operasyonu’nu gerçekleştirdi. İsrail işgal kuvvetleri, Filistin topraklarını yeniden işgal etmek amacıyla Batı Şeria ve Gazze’deki Filistinli aktivistleri saf dışı bırakmak için operasyon başlattı. Bu askerî operasyon Filistin halkına çok büyük bir zarar ve yıkım getirdi. Bu sözde “savunma operasyonu” Batı Şeria’nın yeniden işgali ve Filistin köylerinin altyapısının yıkımı ile sonuçlandı. 29 Mart 2002 tarihinde, tarafların ivedilikle ateşkes yapmasını talep eden BM Güvenlik Konseyi’nin 1402 no.lu kararı kabul edildi. Sadece bölgedeki tansiyonu düşürmeye yarayan bu karar, nihai anlamda silahlı çatışmaları bitirecek bir sonuç doğurmadı (UNSCR, 2002).

İntifada’nın en hararetli olduğu 2002 yılında Siyonist işgal kuvvetleri Beytüllahim şehrindeki

Doğuş Kilisesi'ni kuşattı. Bu kuşatma dünyanın dikkatini bir kez daha bölgeye çevirdi. Tüm Hristiyan dünyasını ilgilendiren kuşatmanın sebebi, Ayrım Duvarı'na karşı çıkan yerel halk ve çok sayıda Filistinli eylemcinin Doğuş Kilisesi'ne sığınmış olmasıydı. Peder Sabpara'nın tahminine göre kilisede 240 kişi vardı. Bu topluluğun arasında 12 uluslararası barış aktivisti de bulunmaktaydı (AGENCY, 2017). Beytüllahim Siyonist kuşatma altındaki tek şehir değildi; Batı Şeria'da Nablus, Ramallah, Cenin, el-Halil ve diğer pek çok şehir de aynı durumdaydı. Kuşatma altındaki kilisedeki durum gün geçtikçe ağırlaşıyordu; ne yaralılar için herhangi bir destek, ilaç vardı ne de yeterli gıda ve içecek. Bir dönümlük arazideki kilisede kuşatılanlar, günlük yaşamın tüm gereksinimlerinden mahrumdu. İsrail işgal güçleri 39 gün sonra, 10 Mayıs 2002'de, kilise kuşatmasını sona erdirdi. Beytüllahim'deki Barış Merkezi'nde gerçekleşen bir dizi müzakere-den sonra bütün Filistinliler kiliseden ayrıldı. Kilise içerisinde sekiz kişi şehit edilmiş, 20'den fazla kişi yaralanmıştı. Müzakerelerin sonucuna göre kilise-deki siviller serbest bırakılacak, 26 Filistinli savaşçı koruma eşliğinde Gazze'ye nakledilecek, 13 aranan Filistinli de önce İsrail'e götürülecek oradan da yurt dışına sınır dışı edilecekti (BBC, 2004).

Aynı yıl tansiyonun yüksek olduğu bir diğer kent ise Ramallah idi. 29 Mart 2002'de İsrail tankları Ramallah şehrindeki Başkanlık Karargâhı'na doğru harekete geçip binanın etrafını çevirdi ve bütün girişleri kapattı. Devlet Başkanı Yaser Arafat, binadaki 480 askerî personel, siviller ve yabancı

aktivistlerle birlikte burada kuşatıldı. Yaser Arafat'ı öldüreceğine açık bir şekilde ant içen Şaron, Arafat'ın hak ettiğini alacağını söyleyerek onun "İsrail düşmanı, barışa engel, tüm bölgedeki istikrara tehdit" olduğunu savundu. İsrail, Filistin Başkanlık Karargâhı'nın etrafını sardı ve burayı çevreleyen bütün binaları işgal etti. Buldozerler dış duvarları yıktığında İsrail ordusu, karargâha büyük bir kuvvetle saldırabilmek için düzinelerce kişiyi canlı kalkan olarak kullandı. Devlet Başkanı Arafat'ın kuşatılması operasyonuna, 50 avcı uçağı ve 80 buldozere ek olarak 20.000 civarında İsrail askeri ve 500 tank eşlik etti. Bu süreçte karargâhın elektrik ve suyu da kesildi.

Bütün bunlara rağmen Devlet Başkanı Arafat direneceklerini söyledi ve o meşhur açıklamasını yaptı: *"Beni esir olarak yakalamak ya da öldürmek istiyorlar. Onlara diyeceğim şudur: Şehadet! Şehadet! Şehadet!"* Bu açıklamadan sonra İsrailli yetkililer Arafat'ı hoparlörlerle tehdit ederek aranan kişileri vermediği takdirde karargâhın bombalanacağını bildirdiler. İsrail tankları 1 Mayıs 2002 günü, sabahın ilk saatlerinde son binayı da bombaladıktan sonra Başkanlık Karargâhı'ndan geri çekildiler ve Arafat'ı dava arkadaşlarının omuzlarında zafer işareti yaparak yüzlerce Filistinliyi selamladığı yerle bir ettikleri o yerde bıraktılar (Guardian, 2002). İsrail, kuşatma bittikten sonra 10 günden fazla bir süre daha, tıbbi ekiplerin ve diğer yardım birimlerinin içeri girmesine izin vermedi.

İkinci İntifada sırasında İsrail işgal güçlerince gerçekleştirilen suikastlar sebebiyle Filistin hal-

kı son derece kızgındı ve bu suçların karşılığının derhâl verilmesini talep ediyordu (Marston & Malkasian, 2008, s. 66). Dolayısıyla bu suikastlar Filistinlilerin İsrail karşıtı saldırıları arttırma noktasında ittifak etmelerini sağladı. Sonuç olarak bu gelişmeler 2002'yi Yahudi vatandaşları için en kanlı yıl hâline getirdi ve Filistinlilerin gerçekleştirdiği intihar saldırılarında onlarca İsrailli öldü (Marston & Malkasian, 2008, s. 66).

Bu, Filistin'deki İsrail askerî kontrol noktalarında hem yerleşimcilere hem de İsrail askerlerine karşı organize silahlı direniş gösterilen, yoğun askerî katılımın olduğu bir aşamaydı. İşgal askerlerine ve kolonilerine yönelik güçlü silahlı operasyonlar, çok sayıda yerleşimcinin kolonileri terk etmesine neden oldu. Bu yoğun çatışmalar genellikle 1967'de işgal edilen Filistin topraklarında gerçekleşti. Söz konusu operasyonlar Filistin halkından büyük destek alırken uluslararası siyasi çevreler ve medya, operasyonları düşük bir seviyede kınandı.

O dönemde en etkili Filistinli organizasyonlar; Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, İslami Direniş Hareketi (Kudüs Tugayları), Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (Aksa Şehitleri Tugayları), Filistin Halk Kurtuluş Cephesi Selahaddin Tugayları ve diğer kuruluşlardı. İkinci İntifada sürecinde silahlı operasyonlar ve büyük bombalı saldırılar düzenleyen yapılar arasında İzzeddin Kassam Tugayları ilk sırada geliyordu (Alawneh, 2013).

2004 yılının Mart ayında Şeyh Ahmed Yasin'in ve aynı yılın nisan ayında Rantisi'nin suikasta

kurban gitmesi Filistin halkını derinden etkiledi. Cenaze merasimine 150.000'den fazla kişi katıldı. Yasin'in ölümünden sonra Hamas'ın idaresini derhâl Rantisi ele aldı ancak onun dönemi de kısa sürdü. Ahmed Yasin'in şehadeti üzerinden henüz bir ay geçmemişken, Gazze'deki Hamas lideri Abdül Aziz Rantisi, Gazze Şeridi'nin kuzey kesiminde seyir hâlindeki aracına düzenlenen saldırı sonucu yanındaki iki kişiyle birlikte şehit oldu. İsrail hükümeti suikastlardan sonra kutlamalar yaptı (BBC, 2004).

İsrail'e göre asıl tehdit Siyonist devletin sınırları dışında yaşayan Araplardan geliyordu; yani temel tehdit kaynağı olarak Batı Şeria ve Gazze görülüyordu. Ne var ki çok geçmeden bunun bir yanılığı olduğu ortaya çıktı; çünkü İntifada sürecinde, İsrail vatandaşı olan Araplar da kısmi olarak eylemlere katılmaya başlamış ve bir tehdit hâline gelmişlerdi. Nitekim, gerek Tel Aviv gerekse Kudüs'te gerçekleştirilen birçok eylem bizzat İsrail vatandaşı olan Filistin asıllı Arap vatandaşlar tarafından gerçekleştirilmişti. Bu olaylar ardından yüzlerce kişi tutuklandı ve birçoğu işkenceye maruz kaldı. İsrail işgal kuvvetleri çok sayıda Filistinliyi öldürse de uyguladıkları baskılar kendi askerî ve sivil kayıplarının artmasını engelleyemedi. İsrail 2004 yılında 14'ten fazla intihar saldırısına maruz kaldı (Weizman, 2007, s. 70).

2005 Gazze için önemli bir yıl oldu. İsrail işgal kuvvetleri, Gazze'deki İsrail yerleşimlerini boşaltarak tek taraflı olarak Gazze'den çekildi. İsrail'in Gazze'den geri çekilmesinin başlıca neden-

lerinden biri, Gazze Şeridi'nin uzun süredir işgal kuvvetlerinin "başının belası" olmasıydı. 2000 yılı başlarında Hamas ve İslami Cihad'ın işgal güçlerine karşı başlattığı gerilla savaşından sonra bu yük daha da artmıştı. Filistin direnişinin gücü nedeniyle Gazze Şeridi'ne günlerce, haftalarca giremeyen Şaron, Gazze sınırında çok sayıda Yahudi'nin ölmesi ve kontrolün kaybedilmesi akabinde şehirden geri çekilme kararı aldı (Zaatara, 2004).

İsrail, 2000-2005 yılları arasında binlerce Filistinliyi katletmiş olsa da aynı süre içinde yüzlerce İsrailli de yaşanan şiddetin bir sonucu olarak öldü; İsrail ekonomisi ciddi kayba uğradı ve Yahudi halkın yaşantısı ayaklanmanın zirvesinde sekteye uğradı. İntifada'nın sonlarına doğru, 2005 yılında, basit koşullarda imal edilmiş Kassam I ve Kassam II roketleri, havan topları, tanksavar füzeleri ve diğerlerinin ateşlendiği, bunlara ek olarak patlayıcıların kullanıldığı bir aşama başlamıştı. Kassam füzelerinin bir kısmı, Gazze'deki İsrail yerleşimlerini bombalamak üzere üç-beş kg patlayıcı taşıyordu (Alawneh, 2013).

Gazze'den çekilme kararı, siyasi bir çözüm arayışı mıydı yoksa güvenlik açısından ve askerî açıdan bir düzenleme miydi? Şaron, kendisini hiçbir zaman bir barış adamı olarak tanıtmadı ve böyle bir statü arayışında olma onuruna da hiçbir zaman erişemedi. Aksine, istikrarlı bir şekilde Filistinli Araplara ve genel olarak da tüm Müslümanlara karşı derin güvensizliğini ve düşmanlığını her fırsatta ilan etti. Özetle Şaron, Gazze'den çekilmekle askerî, siyasi, ekonomik alanlarda bir "baş ağrısından" kurtulma

ve Batı Şeria’da kontrolü daha kolay sağlama stratejisini uygulama imkânı bulacaktı.

İsrail, son 20 yıl içerisinde hacim, eğilimler ve denge açısından çok karmaşık değişimler yaşadı. Şaron’un “Gazze’den geri çekilme” planı, mümkün olduğu kadar geniş ölçüde Filistin arazisini kuşatmak ve “Siyonist devletin Yahudiliği” sloganını koruyarak olabildiğince çok sayıda Filistinliyi bu arazilerin dışında bırakıp İsrail için yeni bir sınır çizmekti (Herzog & Gazit, 2015, s. 17). Tek taraflı geri çekilme planının Filistinlilerle ilgili hedefleri sadece toprakla ilgili değil, Filistin nüfusu ile de ilgiliydi; çünkü Gazze gibi Filistinlilerin yoğun olduğu bir bölgede Yahudi yerleşim birimleri kaldığı müddetçe onları korumak ve nüfus olarak varlıklarını sürdürmek her geçen gün zorlaşıyordu. Bu bağlamda çekilme sayesinde; geçiş noktaları, koridor ve hava sahasında herhangi bir hâkimiyet hakları olmamasına rağmen, kontrol edilen Filistin topraklarının oranı arttı ve İsrail içleri daha güvenli hâle getirildi.

Gazze’den getirilenler bahanesiyle Batı Şeria’da çok sayıda yeni Yahudi yerleşimi kuruldu; Batı Şeria’da yerleşim blokları ve geniş araziler İsrail işgal kuvvetlerinin yetki alanına dâhil edildi ve Gazze Şeridi kara, deniz ve havadan kuşatıldı (BBC, 2004). Gerçek şu ki Şaron, bir yandan Gazze Şeridi’nde Yahudilere ait 2.000’den fazla konutu boşaltırken diğer yandan Batı Şeria ve Kudüs’teki yerleşimlerde mevcut konutların iki katından fazla sayıda yeni konut inşa etti (Hilal, Hamas’s Rise as Charted in the Polls, 1994-2005, 2006).

Öte yandan İsrail'in Gazze'den çekilmesi; Filistin nüfusunun yoğunlaşması nedeniyle oluşan demografik dengesizlik ve Filistin direnişinin yol açtığı ciddi karmaşa yanı sıra, hem güvenlik ve askerî kaygılar hem de ekonomik kaygıların bir sonucu olarak gerçekleşti (UNHCR, 2002). Şaron'un askerî perspektifinden bakıldığında, 2 milyon Filistinlinin yaşadığı 360 kilometrekareden daha geniş olmayan bir arazinin, yani Gazze Şeridi'nin ilhak edilmesi, yerleşimlerin korunması ve maişetinin temini, askerî, mali ve manevi bir yük olmasının yanı sıra, Yahudi devleti ve Siyonist proje için bir tehditti.

İsrail işgal devleti, yerleşimlerin çoğunun etrafını kuşatma, Kudüs'ü Yahudileştirme, Ayrım Duvarı'nı inşa etme, Gazze Şeridi'ni tecrit altına alarak Batı Şeria'dan ayırma ve iki uluslu devlet seçeneğini ortadan kaldırma yoluyla Filistin ulusal projesine zarar vermeye çalıştı. Bu durum Kudüs'ü Yahudileştirme hedefini de açıkça ortaya çıkardı: Ayrım Duvarı ile "çevrelemek", çok sayıda Filistinliyi Kudüs'ün dışına sürmek ve şehrin geri kalan sakinlerini de Yahudileştirmek (BBC, 2004).

Gazze'den bir çeşit "Siyonist kaçış" herkesi şaşırttı, hatta iyimser kişiler bile Şaron'un Siyonist yerleşimleri tek taraflı olarak boşaltma kararı ilan edeceğini asla düşünmemişti (Shaked, 2003). Ancak yukarıda da belirtildiği gibi geri çekilmenin arkasında yatan asıl neden, İsrail'in askerî alanındaki başarısızlığı ve Filistin direnişinin gücüydü. Gazze'den geri çekilmeyle amaçlanan temel strateji, Batı Şeria'daki yerleşimlere odaklanmak ve Kudüs şehrinin Yahudileştirilmesini destekle-

mekti. Nitekim 2005 yılından sonra Batı Şeria'da hızla inşası tamamlanan Ayrım Duvarı, Filistinli çoğunluğu küçük ve perişan hâldeki kanton bölgelere ayırarak yaşamaya mahkûm etti. Anlaşılan o ki, İsrail'in Gazze Şeridi'nden geri çekilmesi, bağımsız bir Filistin devleti düşüncesini ortadan kaldırmayı hedefleyen, iyi hazırlanmış İsrail planının bir parçasıydı. Bu bağlamda geri kalan Filistin topraklarında yeni gerçeklikler oluşturulursa Kudüs'ün Yahudileştirilmesi, Batı Şeria ve Kudüs'te yerleşimlerin yayılması ve Ayrım Duvarı'nın tamamlanması gibi diğer politikaların önlenmesi zorlaşacaktı (Allabadi & Hardan, 2016, s. 69-80).

Bir diğer önemli husus da Filistin direniş gruplarının özellikle İsrail'in geri çekilmesi akabindeki vizyonlarıydı ki, bu konu resmî siyasi pozisyonlarına göre daha netti. Filistin direniş gruplarının vizyonu, İsrail işgali sürdüğü müddetçe direnişi stratejik bir seçenek olarak korumak ve muhtemel İsrail saldırılarına karşı Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde direniş silahlarını elde tutmaktı. Bu, direniş gruplarının Filistin'de günlük hayatın idaresine katılması yanı sıra, Filistin direniş programını her yönüyle desteklemeyi, Filistin ulusal karar mekanizmasındaki tüm siyasi güçlerin yakınlaşmasını gerektiriyordu. Bu bağlamda, İsrail işgali sürdükçe kimsenin direniş seçeneğini frenlemeye hakkı yoktu. Bu da bağımsız Filistin devletinin kurulması ve İsrail'in bütün Filistin topraklarından tamamen çekilmesi anlamına geliyordu; yani beklenti Kudüs'ün özgürleştirilmesi ve mültecilerin evlerine dönmesiydi (Guardian, 2002).

Bir diğer önemli husus ise bu çekilmenin Filistin direnişi bilincinde niteliksel bir dönüşüme yol açmasıydı. Çekilmeyi başarı olarak yorumlayan direniş sözcüleri, başarısız olan müzakereler ve imtiyazlar seçeneği karşısında stratejik bir seçenek olarak silahlı mücadelenin öne çıktığını ilan ediyordu. Bu çerçevede, Filistin direniş güçleri, bir yandan daha fazla silah temin etme yolları aramaya koyulurken bir yandan da bazı silahları bölgede üretmeye başladılar (Special Coordinator Urges Israel, Palestinians to Contemplate Future Carefully amid Extremism, Displacement in Middle East, 2017). Bu girişimlere ek olarak direniş güçlerini destekleme kapsamında; genç Filistinlilerin eğitilmesi, gelecekteki muhtemel savaş ve şiddetli çatışmalar için Gazze'deki stratejik cephane stoklarının farklı noktalara dağıtılması ve Filistin hizmet kuvvetleri arasında silah geliştirilmesi ve üretilmesi konularında fikir alışverişi gelişti (Special Coordinator Urges Israel, Palestinians to Contemplate Future Carefully amid Extremism, Displacement in Middle East, 2017).

Arap ve İslam ülkeleri perspektifinden bakıldığında da İsrail'in Filistin direnişi karşısında başarısız olduğu görülüyordu. Gazze'den geri çekilmenin bilhassa Mısır için önemli sonuçları oldu. İsrail Mısır'la olan sınır bölgesini de boşaltmak zorunda kalmıştı. Bu da Sina üzerinden Gazze'ye kaçak ürünlerin sokulmasına imkân tanıdı. O dönemde Mısır, özellikle sınıra yakın olan Sina bölgesinde şiddetin yükselişi nedeniyle bazı sorunlar yaşadı. Hamas Gazze Şeridi'nde her istediğini

yapabilir bir konuma gelmiş görünürken, Filistin güvenlik güçlerinin etkisi zayıfladı. Bu değişim sebebiyle panikleyen Mısır yönetimi hızla İsrail tezlerine destek verip Gazze ablukasına katıldı. Böylece Gazze Şeridi, modern sömürge döneminin başlangıcından bu yana dünyanın hiçbir bölgesinde görülmemiş bir şekilde baskı, yoksulluk ve ölüme maruz bırakıldı.

Sonuç

İntifada; Batı Şeria’da, Gazze Şeridi’nde ve 1948 Toprakları’nda yaşayan bütün Filistinlilerin hayatını etkiledi. İkinci İntifada öncesinde Filistinlilerin hayatı, ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak bir şekilde tahammül edilebilir düzeyde olsa da artan İsrail şiddeti ve kanun tanımazlığı sebebiyle yaşanan İntifada sürecinden sonra hayat şartları giderek kötüleşti.

İntifada sırasındaki çatışma, gerilim, abluka ve saldırılar binlerce kişinin hayatına mal oldu; istikrarsız ekonomik durum, güvenlik sorunları ve askerî koşullar nedeniyle 2000-2006 yılları arasında 100.000’den fazla Filistinli Batı Şeria ve Gazze’yi terk etti.

Filistinlilerin daha fazla siyasi özgürlük beklentisinin tam aksine, Oslo Anlaşmaları yıllarında İsrail işgali daha da derinleşti, Siyonist rejimin ekonomik kazanımları ve psikolojik baskıları dayanılmaz boyutlara ulaştı ve sonunda halk isyan etti.

Dönemin muhalefet liderlerinden Ariel Şaron’un Aksa Camii’ne girmesi her ne kadar İntifada’yı baş-

latan bir kıvılcım olsa da Filistin halkı aslında 1993 yılından itibaren kendisine dayatılan Amerikan barışının oluşturduğu hayal kırıklığını yaşıyordu. Mescid-i Aksa'ya yönelik girişim İntifada'yı başlatırsa da olayların temel motivasyonu Filistin toplumunun öteden beri yaşadığı hoşnutsuzluktu.

İsrail'in Filistinlilerin protestolarına yoğun bir baskı ve şiddetle yanıt vermesi sonucu, gerginlik süratle tırmandı ve Filistin tarafında şehitlerin sayısı hızla arttı. Bu kapsamda İsrail'in İkinci İntifada süresince uyguladığı siyaset, Filistin tarafında siyasi, toplumsal, kültürel, psikolojik alanda, yani hayatın tüm alanlarında ağır kayıplara neden oldu. Altyapı sistemleri, su ve kanalizasyon şebekeleleri tahrip edildi; yüzlerce mağaza, cami, kurumsal binalar, hastaneler, Filistin valilikleri onarılamayacak şekilde yıkıldı.

İkinci İntifada süresince İsrail işgal yönetimi binlerce Filistinliyi tutukladı ve mahkemeye çıkarmadan, tedavi, tıbbi bakım ve gıdadan mahrum bir şekilde hapse ve gözaltı merkezlerine attı; mahkûmları ziyaret etmek için çaba harcayan ailelerini engelledi. Dahası İkinci İntifada sırasında İsrail'in bireysel ve kolektif cezalandırma eylemleri tüm Filistin bölgelerindeki kontrol noktalarında çok çeşitli şekillerde gerçekleşti.

Şüphesiz aradan geçen uzun süre sonunda, İkinci İntifada'nın muhasebesini yapmak ve 2000-2005 yılları arasını kapsayan beş yıllık zamanda yaşananların nasıl bir miras bıraktığını anlamak, geleceğe yönelik önemli ipuçları verecektir.

İkinci İntifada'nın özeti; binlerce ölü, on birlerce yaralı ve sakat, milyarlarca dolarlık maddi zarar ve hiçbir maddi ölçütle hesaplanamayacak boyutta büyük acılardır. Ödenen bütün bu bedelin sonunda Filistin halkının kazanımlarını saymak ise kayıplarını saymak kadar kolay görünmemektedir.

Kaynakça

- "Abbas Declares Victory in Palestinian Presidential Vote", *The New York Times*. (09.01.2005), <https://www.nytimes.com/2005/01/09/international/middleeast/abbas-declares-victory-in-palestinian-presidential.html>
- Abujidi, N., & Verschure, H. (2006). "Military Occupation as Urbicide by 'Construction and Destruction': The Case of Nablus, Palestine", *The Arab World Geographer*. 9(2), 126-154.
- Abu-Saad, I., & Champagne, D. (2006). "Introduction: A Historical Context of Palestinian Arab Education", *American Behavioral Scientist*. 49(8), 1035-1051.
- Alawneh, Y. G. (2013). *Palestine as a Non-Member Observer State at the United Nations*. The Independent Commisiionof Human Rights.
- "Al-Aqsa Intifada timeline", *BBC*. (29.09.2004), http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3677206.stm
- Aljuni, S. (2003). "The Palestinian Economy and the Second Intifada", *Journal of Palestine Studies*. 32(4).
- al-Khudari, J. (2018). "Gaza to be uninhabitable in less than two years", *Press TV*. (24.08.2018), <https://www.presstv.com/Detail/2018/08/24/572059/Gaza-Palestine-Israeli-siege>
- Al Labadi, F. (2004). "Palestinian Women's Emancipation and the Uprising for Independence", *Resources for Feminist Research*. 30(3-4), 121-136.
- Al Labadi, F., & Hardan, T. (2016). "Marriage, Split Residency, and the Separation Wall in Jerusalem", *Jerusalem Quarterly*. (65), 69-85.
- Al Leewa Newspaper. (2018), <http://aliwaa.com.lb>
- _____. (2006). <https://www.alquds.co.uk>
- _____. (2008). <https://www.alquds.co.uk>
- Amnesty International. (2008). *Amnesty International Annual Report 2008*.
- _____. (2009). *Amnesty International Annual Report 2009*.
- Arnon, A., & Bamya, S. (2015). *Economics and Politics in the Israeli Palestinian Conflict*. Aix Group.
- Al-Safir. (2001). *Faisal al-Husseini: Sharon Must not Get a Chance*. Beirut: Middle East Media Research Institute.
- Bar-Siman-Tov, Y., & Michael, K. (2007). "The Israeli Disengagement Plan as a Conflict Management Strategy", içinde, *The Israeli-Palestinian Conflict From Conflict Resolution to Conflict Management* (s. 261-282). New York: Palgrave Macmillan.
- Bayat, A. (2010). *Being Young and Muslim: New Cultural Politics in the Global South and North*. Oxford: Oxford University Press.

- Beauchamp, Z. (2018). "What were the intifadas?", *Vox*. (14.05.2018), <https://www.vox.com/2018/11/20/18080066/israel-palestine-intifadas-first-second>
- Beckmann, F. V., Von Benda-Beckmann, K., & Eckret, J. (2009). *Rules of Law and Laws of Ruling on the Governance of Law*. London: Ashgate.
- Beinin, J., & Hajjar, L. (2014). *Palestine, Israel and the Arab-Israeli Conflict A Primer*. Middle East Research and Information Project, <http://www.merip.org/primer-palestine-israel-arab-israeli-conflict-new> (20.12.2018).
- Cali, M., & Miarri, S. H. (2015). "Should I trade or should I go (to war)?", The Doha Institute, https://www.dohainstitute.edu.qa/MEEA2016/Downloads/Sami%20Miaari_Final.pdf
- Caspit, B. (2013). *Ma'ariv Newspaper*. (01.01.2003).
- "Challenge of Israeli-Palestinian Peace is to Build on Promise Established in 2008", *Special Coordinator Tells Security Council*. (18.12.2008). United Nations Security Council 6049th Meeting, <https://www.un.org/press/en/2008/sc9544.doc.htm>
- "Commission on Human Rights Report on the Sixty-First Session", (12 Mart-22 Nisan 2005), http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2005/135
- Cork, D. (2011). *The Palestinian Economy Post-Oslo: Unsustainable Development*. Washington D.C.: Center for Policy Analysis on Palestine.
- Dowty, A. (2012). *Israel/Palestine*. London: Polity Press.
- Erlanger, S., & Sayare, S. (2011). "UNESCO Accepts Palestinians as Full Members", *The New York Times*. (31.10.2011), <https://www.nytimes.com/2011/11/01/world/middleeast/unesco-approves-full-membership-for-palestinians.html>
- Farhud, S. (2016). *The Second Intifada in the Palestinian City of Ramallah: Social, Economic and Political Consequences*. New Orleans: University of New Orleans.
- Gaza: Palestinian Centre for Human Rights. (2011). *Palestinian Centre for Human Rights Annual Report 2011*.
- "Middle East timeline 2002: Part Two", *The Guardian*. (26.06.2002), <https://www.theguardian.com/world/2002/jun/26/israel>
- Hamilton, V. L., & Kelman, H. (1989). *Crimes of Obedience: Toward a Social Psychology of Authority and Responsibility*. New Haven: Yale University Press.
- Hareuveni, E. (2012). "Arrested Development: The Long Term Impact of Israel's Separation Barrier in the West Bank", *B'tselem*, https://www.btselem.org/download/201210_arrested_development_eng.pdf
- Herzog, C., & Gazit, S. (2015). *Look Inside The Arab-Israeli Wars War and Peace in The Middle East*. New York: Vintage Books.
- Hilal, J. (2006). "Hamas's Rise as Charted in the Polls, 1994-2005", *Journal of Palestine Studies*. 35(3), 6-19.

- _____. (2007). *Where Now for Palestine?: The Demise of the Two-State Solution*. New York: Zed Books.
- International Committee of the Red Cross. (2007). *International Committee of The Red Cross Annual Report 2007*. <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/annual-report/icrc-annual-report-2007.htm>
- _____. (2016). *International Committee of the Red Cross Annual Report 2016*. <https://www.icrc.org/data/files/annual-report-2016/ICRC-2016-annual-report.pdf>
- "Israel completes Gaza withdrawal", *BBC*. (12.11.2005), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4235768.stm>
- "Israeli minister assassinated", *The Guardian*. (17.10.2001), <https://www.theguardian.com/world/2001/oct/17/israel2>
- Jacobs, D. (1998). *Israel and the Palestinian Territories: The Rough Guide*. London: Rough Guides.
- Jane's Defense Weekly*. (1997-1998).
- Jerusalem, P. N. (2002). *Palestinian Governmental Institutions in Ramallah: Report on the Destruction*. (22.04.2002), Palestinian Governmental Institutions in Ramallah: Report on the Destruction, <http://www.jnul.huji.ac.il/ia/archivedsites/gushshalom010204/www.gushshalom.org/terror/report2.html>
- Johnson, P., & Kuttat, E. (2001). "Where Have All the Women (and Men) Gone? Reflections on Gender and the Second Palestinian Intifada", *Feminist Review*. 69(1), 21-43.
- Keshet, Y. K. (2013). *Checkpoint Watch*. London: Zed Books.
- King, M. E. (2009). *A Quiet Revolution: The First Palestinian Intifada and Nonviolent Resistance*. New York: Nation Books.
- Kober, A. (2009). *Israel's Wars of Attrition: Attrition Challenges to Democratic States*. London: Routledge.
- Lovatt, H. (2016). "EU Differentiation and the Push for Peace in Israel-Palestine", *European Council on Foreign Relations*. 1-16.
- Lustick, I. S. (1993). "Writing the Intifada Collective Action in the Occupied Territories", *World Politics*. 45(4), 560-594.
- Ma'an News Agency*. (2008), <https://maannews.com/Default.aspx>
- _____. (2015), <https://www.maannnews.com>
- Marston, D., & Malkasian, C. (2008). *Counterinsurgency in Modern Warfare*. Osprey Publishing.
- "Mid-East leaders announce truce", *BBC*. (08.02.2005), http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4245353.stm
- Mikus-Kos, A. (2005). "Activating Community Resources for Well Being of Children and Stability", içinde, *Promoting the Psycho-social Well Being of Children Following War and Terrorism* (s. 11-32). Ljubljana: IOS Press.

- Miles, H. (2006). *Al Jazeera: How Arab TV News Challenged the World*. London: Hachette Digital.
- "Monitoring Israeli Colonization Activities, Olive Harvest in Palestine Another Season, Another Anguish", (11.06.2004). Poica. <http://www.poica.org/details.php?Article=376>
- Mitchell, N. J. (2004). *Agents of Atrocity: Leaders, Followers, and the Violation of Human Rights in Civil War*. New York: Palgrave Macmillan.
- Musa, H. (2005). "Palestine", *Al Ayam Newspaper*. (22.06.2005).
- Naqib, D. F. (2007). *Quarterly and Economic Social Matter*. Palestinian Central Bureau of Statistics.
- "Palestinians mark 15th anniversary of Israel's deadly siege of the Nativity Church", Ma'an News Agency. (03.04.2017), <http://www.maannews.com/Content.aspx?ID=776238>
- Palestinian Textbooks 2000-2002*. (tarih yok). EU Web Site: <http://www.eufunding.org/Textbooks/default.html>
- Parry, N. (01.08.2003). *Electronic Intifada*. Electronic Intifada Web Site: <https://electronicintifada.net/content/it-fence-it-wall-no-its-separation-barrier/4715> (12.11.2018).
- PCHR, A. R. (2006). *Palestinian Centre for Human Rights Annual Report 2006*. Gaza: Palestinian Centre for Human Rights, <http://www.pchrgaza.org/files/Reports/English/Annual%20Report2006-eng.pdf>
- _____. (2013). *Palestinian Centre for Human Rights Annual Report 2013*. Gaza: Palestinian Centre for Human Rights.
- Political-Security Cabinet resolution*. (09.08.2006). Israel Minister of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.il/mfa/pressroom/2006/pages/political-security%20cabinet%20resolution%209-aug-2006.aspx>
- Pressman, J. (2003). "The Second Intifada: Background and Causes of the Israeli- Palestinian Conflict", *The Journal of Conflict Studies*. 23(2).
- Rabbani, M. (2008). "The Making of a Palestinian Islamist Leader: An Interview with Khalid Mishal: Part I", *Journal of Palestine Studies*. 37(3), 59-73.
- "Ramallah: The Status of Palestinian Citizens' Rights During 2005", 11th Annual Report. (2006), http://www.piccr.org/index.php?option=com_content&task=view&id=130&Itemid=187&lang=en (02.08.2018).
- Roberts, P. (2012). *Arab-Israeli Conflict: The Essential Reference Guide*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Rosen, S. J. (2015). *Are Palestinian Offensives Inviting Israeli Reprisals?* (07.01.2015), Gatestone Institute, <https://www.gatestoneinstitute.org/5010/palestinian-offensives-israeli-reprisals>
- Saleh, M. M. (2009). *The Executive Summary of the Palestinian Strategic Report 2009*. Al-Zaytouna Centre.
- Satloff, R. (2006). *Hamas Triumphant: Implications for Security, Politics, Economy, and Strategy*. The Washington Institute, <https://>

- www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus53.pdf
- Shaked, R. (2003). *Yedioth Ahronoth*. (25.04.2003), Yedioth Ahronoth Web Site.
- Snyder, J., & Jervis, R. (1999). *"Civil War and Security Dilemma"*, içinde, *Civil Wars, Insecurity, and Intervention* (s. 15-37), New York: Columbia University Press.
- Sontag, D. (2001). "Quest for Middle East Peace: How and Why It Failed", *Journal of Palestine Studies*, 31(1), 75-85.
- "Special Committee Chair Cites Discrimination, Excessive Force, Collective Punishment as Fourth Committee Tackles Israeli Practices in Arab Lands", (13.10.2018), UN General Assembly Fourth Committee 73 Session, <https://www.un.org/press/en/2018/gaspd686.doc.htm>
- "Special Coordinator Urges Israel, Palestinians to Contemplate Future Carefully amid Extremism, Displacement in Middle East", (16.02.2017), UN Security Council 7885th Meeting, <https://www.un.org/press/en/2017/sc12720.doc.htm>
- Stein, K. W. (2013). *History Politics and Diplomacy of the Arab-Israeli Conflict: A Source Document Reader for College Courses and Adult Education*. Atlanta: Center for Israel Education.
- Taraki, L. (2006). *Living Palestine: Family Survival, Resistance, and Mobility Under Occupation*. Syracuse: Syracuse University Press.
- "Text of Arab peace initiative adopted at Beirut summit", (28.03.2008), European Parliament Web Site, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/empa/dv/1_arab-initiative-beirut/_1_arab-initiative-beirut_en.pdf
- The Euro-Mediterranean Human Rights Monitor*. (Kasım 2011), The Euro-Mediterranean Human Rights Monitor Web Site, <https://euromedmonitor.org/en>
- "Top PM Aide: Gaza Plan Aims to Freeze the Peace Process", (06.10.2004), *Haaretz*, <https://www.haaretz.com/1.4710372>
- Tucker, S. C. (2013). *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency: A New Era of Modern Warfare*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- UN General Assembly Resolutions 181. (29.11.1947), UN Web Site, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/181\(II\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/181(II))
- UN. (2011). "Utilizing the Palestine Simple Poverty Scorecard: Baseline Poverty Study of UNRWA Microfinance Clients in the West Bank", <http://www.unrwa.org/userfiles/2011050234417.pdf>
- _____. (2012). *The Palestinian Economy in East Jerusalem*, http://www.un.org/depts/dpa/qpal/docs/2014Ankara/P2%20MAHMOUD%20ELKHAFIF%20gdsapp2012d1_en.pdf
- UNHRW. (2002). *Israel, the Occupied West Bank and Gaza Strip, and Palestinian Authority Territories*. UN Human Rights Watch Web Site, <https://www.hrw.org/legacy/wr2k2/mena5.html>

- UN Security Council Resolution 8256th Meeting. (15.05.2018), UN Security Council Web Site, https://www.securitycouncilreport.org/wp-content/uploads/s_pv_8256.pdf
- UNOCHA. (2005). *UNOCHA Annual Report 2005*. UNOCHA Web Site, https://www.unocha.org/sites/unocha/files/ocha_ar2005_web_low.pdf
- _____. (2006). <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/OCHA-in2006.pdf>
- _____. (2012). *Occupied Palestine Territory*. UNOCHA, https://www.unocha.org/sites/dms/CAP/CAP_2012_oPt.pdf
- UNSCR. (2002). *United Nations Security Council Resolutions*. UN Security Council Resolutions Web Site, <http://unscr.com/en/resolutions/1397>
- US pressuring Arab allies to back anti-Hamas resolution at UN*. (05.10.2018), Press TV Web Site, <https://www.presstv.com/Detail/2018/12/05/582042/Palestine-Hamas-resolution>
- Venice Declaration*. (13.06.1980). European Union Web Site, http://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf
- Walther, M. A. (2012). *Hamas Between Violence and Pragmatism*. Stoughton: Books on Demand.
- Weizman, E. (2007). *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation*. London: Verso.
- World Bank. (2002). *Fifteen Months - Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis an Assessment*.
- _____. (2004). *Four Years-Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis An Assessment*. <http://siteresources.worldbank.org/INTWEST-BANKGAZA/Resources/wbgaza-4yrassessment.pdf>
- World, 2. i. (2005). *Freedom House*. Freedom House Web Site, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2005/israeli-occupied-territories>
- Yehoshua, Y. (2007). *Controversy Among Reformists in the Arab World Over Dialogue With Islamist Groups*. The Middle East Media Research Institute, <https://www.memri.org/reports/controversy-among-reformists-arab-world-over-dialogue-islamist-groups>
- Zaatara, A. (2004). "Y. Sharon and exit from Gaza... Palestinian causes and response", *Aljazeera News*, www.aljazeera.net/portal
- Zedalis, D. (2004). *Female Suicide Bombers*. Honolulu: University Press of the Pacific.

İntifada; Batı Şeria'da, Gazze Şeridi'nde ve 1948 Toprakları'nda yaşayan bütün Filistinlilerin hayatını etkiledi. İkinci İntifada öncesinde Filistinlilerin hayatı, ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak bir şekilde tahammül edilebilir düzeyde olsa da artan İsrail şiddeti ve kanun tanımazlığı sebebiyle yaşanan İntifada sürecinden sonra hayat şartları giderek kötüleşti.

Şüphesiz aradan geçen uzun süre sonunda, İkinci İntifada'nın muhasebesini yapmak ve 2000-2005 yılları arasını kapsayan beş yıllık zamanda yaşananların nasıl bir miras bıraktığını anlamak, geleceğe yönelik önemli ipuçları verecektir.